

TYDSKRIF VIR LETTERKUNDE

1964

Mei

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
University of Pretoria, Library Services

TYDSKRIF
VIR
LETTERKUNDE

“60”

REDAKTEUR: ABEL COETZEE

ADVISEURS:

*J. J. Brits, André Demedts, B. le Roux
D. F. Malherbe, Vincent van der Westhuizen,
F. A. Venter, A. J. J. Visser.*

MEI 1964

NUWE REEKS / JAARGANG 2

NOMMER II

Alle kopie vir die tydskrif word gerig aan die Redakteur, Hoëwinde, Escombe-
laan 51, Parktown, Johannesburg. Ongevraagde kopie moet vergesel word van
'n gefrankeerde koevert.

Alle korrespondensie rakende administrasie, sirkulasie, intekengeld en adver-
tensies word gerig aan mej. S. Victor, Posbus 57, Northcliff, by Johannesburg.

INTEKENGELD: R2.00 PER JAARGANG, POSVRY.

Die publikasie van hierdie tydskrif word moontlik gemaak deur 'n jaarlikse
skenking van die Departement Onderwys, Kuns en Wetenskap en die Afrikaanse
Pers-fonds aan die Afrikaanse Skrywerskring.

BY DIE JONGERES:

Jongeres wat nog geen skeppingswerk gepubliseer het nie en wat hulle
pogings vir beoordeling en bespreking wil voorlê kan sulke werk rig aan.
BY DIE JONGERES, Dr. C. W. Hudson, 3e Str. 31, Parkhurst, Johannesburg.
Ook jongeres met letterkundige vraagstukke kan hulle tot dié adres rig.

Waar sulke pogings of vraagstukke dit regverdig, sal daar in hierdie rubriek
op geantwoord word.

Geen briefwisseling sal egter hieroor met die insenders gevoer word nie.
Werk wat só ontvang word, word slegs terug gestuur as 'n gefrankeerde
koevert daarby ingesluit word.

I N H O U D

Bladsy

S. C. Hattingh	1	Op die drumpel
Abel Coetzee	11	Neem 'n skrywer aan
T. M. Hart	14	Simboliek en simbolisme
	24	Offerande e.a. gedigte
Jac. J. Brits	27	Die eiland
Pirow Bekker	42	Tarentaal
P. A. de W. Venter	43	Vlieë kan nie soen nie
Johan Lohmann	46	Die groot toespraak
Clarissa Jacobi	53	Kaapse rhapsodie
Willy Spillebeen	57	Licht e.a. gedigte
Elizabeth van Wyk	58	Eerste erkenning e.a. gedigte
Nuwe Boeke	61	
C. W. Hudson	62	By die Jongeres

Vir die beste bydrae in elke aflewering word, benewens die gewone vergoeding, 'n honorarium van R15.00 geskenk. Vir Februarie 1964 is dit toegeken aan F. C. Fensham: *Die poësie van die ou Hebreërs.*

S. C. HATTINGH
OP DIE DRUMPEL

I DIE LATE UUR

KEATS

So kort die tyd aan jou op aard gegun,
so swaar die worsteling wat jy moes verduur-
die vroeë middag reeds jou skemeruur,
jou priesterlike taak nog skaars begin . . .

Maar tog het jy in hierdie kort bestek
'n Skoonheidstempel sierlik opgebou
waarin die nageslagte jou onthou,
die skoonheid ewig hul bewondering wek . . .

Hoe swaar druk op my in die late uur
die las van jare ongebruik verby —
die skeppingsdrang deur nietigheid verdring . . .
Nogtans, al sou my reis nie lank meer duur,
dank ek die Skepper om dié guns verkry
dat in my hart jou nagtegaal kon sing . . .

TANTALUS

Met wrede hand het koning Tantalus
sy eie seun geslag en toe sy vleis
vir al die gode toeberei as spys.
Hy word gestuur na verre Tartarus
om daar vir al sy wandade te boet.
Omring van water brand sy keel van dors
en sappige vrugte lok die honger vors
maar die genot daarvan word streng verhoed.

Onlesbaar is sy dors, die honger gluur
in oë wat nou daaglik dowwer word
wanneer die jeug sy weelde kwistig spreit.
Snel en meedoënloos kom die wrange uur
dat alle lewenskrag in duie stort
en ouderdom dit uitkreun: alles verby!

LIEFDE EN DOOD

Uit die blou skemering het sy stil verskyn
en in die pers-rooi lig voor my gestaan —
haar donker oë glimlag deur die pyn
wat soos 'n skadu oor haar wese staan . . .

Ek sien haar hande, uitgestrek en fyn,
die groot verlange in haar oë traan —
en al my sinne duisel soos met wyn
wat gloeiend deur my hart en are gaan . . .

Toe kniel ek in aanbidding voor haar neer
en gryp die liggaam in my arms vas
en fluister: „Bly vir altyd, bly by my . . .”

Maar skielik span my spiere soos 'n veer,
en teen my hande waar ek strelend tas
druk die ontvleesde bene van haar dy . . .

KARDIAK-KLINIEK

Een na die ander kom hul aangeskuifel,
'n kaart en nommer in die hand geklem —
Hulle groet en praat met onderdrukte stem,
gaan sit en wag . . . wag met 'n hart vol twyfel . . .

Die weke, maande gaan egaal verby
en nog verskyn hul elke Saterdag —
geknakte wesens, bleek en sonder krag,
wat stil gaan plek neem in die lange ry . . .

Soms word die vrees wat uit die oë straal
'n oomblik voelbaar as die nuus versprei
dat een of ander makker nie sy plek meer vul . . .

En deur die somber stilte wat nou daal
breek die besef wat brandend deur my sny:
My God! dis waar — ek is óók een van hul . . .

DIE ONTMOETING

Ek dink so dikwels aan die blye dag
wanneer ek weer my moeder sal ontmoet,
en sy my stralend van geluk kom groet
daar waar ek eenkant skugter staan en wag.

Een oggend vroeg terwyl sy blomme pluk
het plotseling die Dood haar stil geneem,
geruisloos weggevoer voordat 'n sweem
van pyn kon deurbreek of 'n droewe snik . . .

Toe was ek in my volle lewensbloei,
die blos van jeug versprei op my gesig
en in die toekoms nog die ouderdom . . .

Hoe sal haar oë van verbasing gloei,
die groot verrassing haar miskien ontstig
wanneer 'n stokou grysaard nader kom . . .

ABORSIE

Die kiemsel van ons liefde was bevrug,
onsigbaar, in misterie diep gehul —
die chromosome styg en keer terug,
'n brose weefsel wat die wese vul . . .

Maar toe jou hart die eerste lewe voel,
die sagte polsing deur jou are stroom,
het vreemde angs jou swanger hart deurspoel,
laat twyfel oor wat werklik is en droom . . .

Die wêreld was meteens vir jou te klein,
te éng jou siel om dié geluk te dra —
dit sou jou naam en status ondermyn
as ander om die waarheid daarvan vra.

En onder druk van skuldgevoel en vrees
pleeg jy oplaas aborsie van die gees.

AAN B.M.

Toe jy in diep vertwyfling en in smaad
jou liggaam aan die donker Wellus gee
het ek jou skerp veroordeel, nie die wee
wat toe jou hart verskeur het of die daad
wat jou verniel het waar jy sonder raad
moes stry, besef nie. Maar nou weet ek, nee
bely ek dat my selfsug jou gedwee
laat volg het en gestort het in die kwaad.

Nog elke dag sien ek jou troebel oog,
voel ek hoe diep dat selfverwyt kan sny —
Steeds soek ek na bevryding van my nood.
Reeds daal die skemer, die vonkellig omhoog
is netnou onherroepelik verby —
Koel-huiwerend wink die vrede van die Dood . . .

DIE DOOD

Jy word ons voorgehou as goeie vriend
wat angs verdryf en ons ter ruste wenk,
wat onrus stil en daardie vrede skenk
waar ons vergeefs na soek en nimmer vind . . .

Jy dra die sleutel van goue poort
waaragter al ons dierbares verdwyn
om daar, verlos van aardse smart en pyn
te wag tot ons ook aanland in dié oord.

Maar waar jy loop daar groei die donker vrees,
Jou kus is kil, jou lippe bitter koud —
en wie Jy aanraak dodelik verwond . . .

Hoe klou die siel krampagtig aan die vlees,
hoe hyg die asem skor en doodsbenuoud
wanneer die kis verswelg word in die grond . . .

WANNEER DIE PYN

Wanneer die pyn my martel in die nag,
die bloed soos gloeiende lood my hart deurstroom,
dan weet ek hoe kortstondig was die droom
en breek daar oor my lippe soms 'n klag
omdat my liggaam swak is, sonder krag
en ek so willoos wegdryf op die stroom
wat uitmond aan die Ewigheid se soom
waar eenmaal daag die onbekende dag . . .

Dan druk die onrus swaarder op my bors,
en sterwensangs vreet dieper in my gees
hier, op die drumpel van die Ewigheid . . .
Hoe brand daar in my binneste die dors
om met my hele dagtaak klaar te wees —
„So veel nog om te doen, so min die tyd!”

II OP DIE DRUMPEL

IN DIE SEL

Swart die plafon en mure,
Swart die vloer en deur,
Traag die slepende ure,
Bitter die tronk se geur . . .

Dik lê die suisende stilte,
Vas soos 'n gas wat versmoor.
Diep dring die sluipende kilte,
'n pyl wat die vesels deurboor . . .

Swaar druk die angs op die hart,
Vormlose vrees wat groei —
gedrogte wat grynslag en tart,
kommers wat die hart deurvloei . . .

Skielik die duister wat val,
Sleutels wat êrens rinkink,
'n Motor se dowwe geknal —
Dan stilte oor siele vermink . . .

Vaag word die lewe en ver,
'n Trein wat vertrek en verdwyn.
Deur donker walle versper
Lê 'n siel in sy graf en kwyn . . .

R.

Jou hart is soos jou naam:
'n Steen, koud, onvermurfbaar,
Skerp geslyp en in 'n raam
Verstar waarin die stof vergaar
Sodat die rooi blits-vonkeling
Verdof en skrape dwars en kruis
Soos ou littekens daaroor lê . . .
Dis net jou oë se hunkering
Wat vir 'n oomblik, per abuis,
Soms iets van verre drome sê . . .

EK VREES DIE NAG . . .

Ek vrees die nag . . .
ek vrees die nag wanneer my skuld
in donker dieptes wag —
in donker dieptes van my brein gehuld
om op te styg . . .
om op te styg in my bewussyn
in vorms van gedrogte ingeryg,
in vorms van gedrogte en van pyn.
Ek vrees die nag . . .
Ek vrees die nag wat alles honderdmaal vergroot,
die swaar vergeldingsdag,
die swaar vergeldingsdag en ook die dood . . .

JOU HART IS SEER (NA HEINE)

Jou hart is seer my skat, ek weet dit goed,
net soos my hart wat bitter swaar moet ly —
totdat die dood verkil ons liefdesgloed
sal ons so hartseer en ellendig bly.

Verniet die spot wat om jou lippe sweef,
die trots wat vlammend uit jou oë skyn —
want hartseer is jy tog, soos ek in pyn . . .

Onsigbaar net die tekens om jou mond
van smart en tranes wat die oog bedek —
daar in jou boesem brand 'n diepe wond,
want jy, my skat, is hartseer net soos ek . . .

NOU DAT DIE JARE . . .

Nou dat die jare één vir één
soos yl gedagtes kom en gaan —
die dowwe skemering om my heen
steeds digter om die lewe slaan —

Nou dat die jare één vir één
so ongemerk oor die kim verdwyn,
weet ek, selfs liefde was geleen —
verganklikheid brand soos 'n pyn.

Nou dat die jare, keer op keer,
'n waarskuwing rig: dis netnou verby —
dring die verlange meer en meer
om tussen die ou geliefdes te bly:
die grond en die son, die water en gras,
die strelende geur van 'n vars stoppelland,
die kiewiet-gesanik wat telkens verras
en 'n strompelende kleintjie wat klou aan jou hand . . .

VALÉ

En nou, vaarwel . . .
die pyn van saamwees
brand nog erger
as die skroeiende besef
dat alles nou vir goed beëindig is . . .
Die skerp dolk van die rede,
wit-gloeiend in die wond,
sal reinig, louter en genees
al is die marteling hoe groot
op hierdie oomblik . . .
Ek ken die felle hunkering,
die groot verlange
Om jou siel en liggaam te besit;
maar, ek weet ook dit:
dat ander kragte, ander wette
die gang van lewens reël —
dat liefde,
al is dit hoe verhewe,
geen regverdiging
vir selfsug bied nie . . .
Reeds van die voortyd af
was dit bestem
dat ons moes ly —
dat ons moes saamwees
om maar weer te skei . . .

IN DIE KERKHOF

Hier in die kerkhof druk die stilte swaar
en tasbaar. Volkome vrede heers. Die bome,
in donker skaduwees gehul, staar
swyend asof verdiep in tydelose drome
oor ry op ry van gryns en spierwit stene.

Die see se deining het tot rus gekom,
die wilde lewenstorms het hier verstom.
Alleen 'n fluistering van die Ewigheid,
van lewe-in-dood en sy oneindigheid —
Verskuil in elke graf 'n hophie bene . . .

DIE LAASTE REIS

Gisteraand was die maan 'n silwer skuit,
'n blinkende skuit tussen sterre . . .
En binne-in lê met oë gesluit
'n grysaard op reis na 'n ver, verre
land, die Land van Ek weet nie Waar . . .
En bokant die skuit dans 'n stralekrans
uit mistige weefsel getower — dit dans
wyl die bootjie steeds duikelend vaar
op sy reis na die Land van Ek weet nie Waar . . .

III. RILKE

VOORGEVOEL

Ek is soos 'n vlag van vertes omgewe.
Ek vermoed die winde wat kom, ek moet hulle lewe
terwyl die dinge onder hulle nog nie roer nie:
die deure sluit nog sag, en in die skoorstene is stilte;
die vensters bewe nog nie en die stof is nog swaar.
Dan ken ek die storms reeds en is opgewonde soos die see.
En brei myself uit en val in myself terug
en werp my af en is gans alleen in die groot storm.

LIEFDESLIED

Hoe sal ek my siel weerhou, sodat
dit nie aan Joune raak nie? Hoe sal ek
dit oor jou verhef na ander dinge?
Ag, graag sou ek dit êrens by iets verlore
in die donker laat vir skuiling
in 'n vreemde stille plek wat
nie verder sidder as jou dieptes sidder nie.
Tog alles, wat ons aanraak, jy en ek
neem ons tesaam net soos 'n strykstok
wat uit twee snare net één stem ontlok.
Op watter instrument is ons gespan?
En watter speler het ons in sy hand?
O soete lied . . .

VERLANGE

Dit is my stryd:
verlange gewyd
deur alle dae dwalend.
Dan, sterk en breed
met duisend wortelvelsels
diep in die lewe gryp —
en deur die leed
ver uit die lewe ryp
ver uit die tyd!

SLAAPLIED

Eendag, as ek jou verloor
sal jy dan kan slaap sonder
dat ek soos 'n lindekroon
myself weg fluister bokant jou?

Sonder dat ek hier ontwaak en
woorde byna soos ooglede,
op jou borste, op jou ledemate
neerlê op jou mond?

Sonder dat ek jou toesluit
en jou met wat joue is laat,
soos 'n tuin met 'n massa
van melisse en steranys?

SLOTSTUK

Die Dood is groot.
Ons is syne
met laggende mond.
Wanneer ons dink ons staan vol
in die lewe
Waag hy dit om te ween
tussen ons.

EENSAAMHEID

Jy my heilige eensaamheid,
Jy is so ryk en rein en wyd
soos 'n ontwakende tuin.
My heilige eensaamheid jy —
hou die goue deure toe,
waar voor die wense wag.

ERNSTIGE UUR

Hy wat nou êrens ween in die wêreld,
sonder rede ween in die wêreld,
ween oor my.

Hy wat nou lag êrens in die nag,
sonder rede lag in die nag,
lag my uit.

Hy wat nou gaan êrens in die wêreld,
sonder rede gaan in die wêreld,
gaan na my.

Hy wat nou sterf êrens in die wêreld,
sonder rede sterf in die wêreld,
kyk na my.

ABEL COETZEE

NEEM 'N SKRYWER AAN

Jare gelede was ons 'n klompie skrywers gesellig by mekaar; daarheen was ook 'n aantal „simpatieke” buitestaanders uitgenooi. Een van hulle was 'n dame vir wie ons nogal agting gehad het. Toe sy die ontvangskamer binne trap sê sy hardop: „Stel my nou aan 'n paar skrywers voor. Ek wil sien hoe lyk hulle.”

Meteens was daar stilte wat taamlik duidelik onderbreek word deur 'n snedige opmerking: „Ek het nie geweet ons is hier in hokke nie!”

So 'n voorval openbaar 'n groot waarheid: die skrywer leef in vereensaming. Die uitdrukking wat gewoonlik daarvoor gebruik word is: „Hy trek hom terug in sy ivoortoring” — d.w.s. glansend, wit, hard, afsydig; dis te sê: die toring.

Die eensaamheid is vir die skrywer onmisbaar, want in die eensaamheid kom hy tot besinning, kan hy die lewe peil, as 'n stroom wat langs hom heen vloei, kan hy die grense nader van die onsienlike dinge.

Dit beteken natuurlik nie altyd dat hy sy persoon van die gemeenskap moet afsonder en eensaam opsy woon waar die geroesmoes van die lewe hom nie bereik nie. Dit kan eenvoudig beteken dat hy die vermoë het, moet hê, om te midde van die lewe in te keer tot 'n binnelewe. Mens sou byna kan sê hy moet in die lewe staan, maar hy moenie van die lewe wees nie, want eintlik kan daar sonder aanraking met die lewe geen skeppende kuns wees nie.

Eensaamheid, stilte is vir hom so 'n natuurlike behoefte as wat vars lug vir die gewone mens is. En omdat dit so is, is skrywers gewoonlik van die moeilikste skepsels om te organiseer. Die eensaamheid laat die eie-gevoel skerper ontwikkel, en dit kom heel dikwels te staan tussen die skeppende kunstenaar en die gemeenskap.

Om dié rede is dit ook so dat verenigings van skrywers meesal swak ondersteun word, en dit is ook die rede waarom skrywers so moeilik beweeg word tot gesamentlike optrede. So dikwels loop dit daarop uit dat juis skrywers ideologies en stoflik die maklikste uitgebuit word deur die gemeenskap waaraan hulle behoort.

Maar daar is ook 'n tweede soort vereensaming waaraan die Afrikaanse skrywer maklik ly: die vereensaming in die landskap, wat die gevolg is daarvan dat ons land groot is en ons bevolking gans te dun. Jy weet byvoorbeeld van 'n skrywer-

boer in Noordwes-Kaapland, van nog so een in Klein Drakenstein, van een in Middelburg (Tvl.). Daar is van hulle wat minder vereensaam is in Kimberley, Potchefstroom, Port Elizabeth, Durban — tussen mense, maar tog ook verwyder van hulle eie „soort”.

Die vereensaming in die moderne grootstad as gevolg van afstand, verkeerstommiteite e.a. faktore kan net so ingrypend wees. 'n Skrywer is byvoorbeeld in Linden, Johannesburg, werksaam, en een in Alberton. En tog is dit net so onwaarskynlik dat hulle bymekaar sal uitkom as die man in Middelburg en die een in Potchefstroom.

Hierdie vereensaming ten opsigte van sy medeskrywers en van sy medemens werk verskralend in op sy skeppingskrag.

Maar ook in ander rigtings dra dit by tot wedersydse verarming. In sy nouer omgang met sy medeskrywers en sy medemens kry hy immers die geleentheid om oor sy skeppingswerk te praat, en by baie het dit die uitwerking dat hulle so — al pratende — tot helderheid kom oor wat hulle wil. Want dis nie net die aangestemde kritikus wat vir die kunstenaar tot groter helderheid en begrip kan help nie, ook sy vriende — en dikwels ook sy „teenstanders” — kan helderheid vooruithelp.

En dan natuurlik: hoe minder die skrywer bekend is onder mense, hoe minder is sy werke bekend, en hoe swakker is juis die wisselwerking tussen kunstenaar en gemeenskap en hoe kleiner die uitwerking van sy vormingskrag ten goede.

Nou is dit natuurlik bekend dat juis in ons moderne samelewing daar allerlei middels is om daardie vereensaming te breek: die radio, die dagblad- en tydskrifpers, die rolprent en grammofoonplaat, en elders ook die beeldradio. Op sy beste bly dit egter altyd 'n „koue” aanraking, en diegenes wat die verste weg woon van dié „beskawingsgeriewe” af, bly maar ook die onbekendste. En dan: nie almal het vriende in dié geslote kringe nie.

Vir die verbreking van eensaamheid kan persoonlike omgang nie vervang word nie: daardie gesprek tussen skrywer en skrywer, tussen skrywer en vriend of belangstellende, tussen skrywer en gemeenskap is onvervangbaar.

Maar om die vereensaming vrugbaar op te hef, is optrede van weerskante af voorvereiste.

Toe hierdie saak enkele jaar gelede op 'n hoofbestuursbyeenkoms van die Skrywerskring in Stellenbosch bespreek is, is die gedagte uitgespreek dat bepaalde gemeenskappe 'n skrywer moet „aanneem”.

Kortliks kom die gedagte hierop neer: in 'n bepaalde buurt neem 'n skakelkomitee van die F.A.K., of die bestuur van die

plaaslike A.T.K.V. of onderwysersvereniging, of die een of ander skoolhoof of selfs die burgemeester van die dorp die voortou en belê 'n gesamentlike bestuurs- of openbare vergadering van alle kulturele en opvoedkundige liggame binne die grense van die gemeenskap. Daar word dan besluit watter skrywer vir die jaar aangeneem word. Dan word in die gemeenskap, met die medewerking van die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap, 'n „kunsweek” in die gemeenskap georganiseer met uitstallings van boeke, en openbare byeenkomste. Gedurende dié week is die aangenome skrywer die gas van die gemeenskap, hy kry die geleentheid om oor sy eie werk te praat, sy boeke word besonders uitgestal, die plaaslike biblioteek maak 'n besondere poging om sy werke volledig te bekom en uit te stal, hy kry die geleentheid om met plaaslike en omliggende skrywers saam te verkeer en saam op te tree. Sodoende word daar 'n hegte bevrugtende vriendskapsband gelê tussen 'n hele gemeenskap en hulle aangenome skrywer.

Aanstaande jaar word dit herhaal, met 'n ander skrywer natuurlik, en na 'n paar jaar kom dit dan vanself so dat die Afrikaanse skrywer nie meer vir die Afrikaanse gemeenskap die voorkoms het van 'n bobbejaan in 'n glaskas nie. Die gemeenskap word daardeur verryk en die kunstenaar word daardeur verryk — omdat die wedersydse vereensaming opgehef word.

Hierdie gedagte word „in die middel gelê” van die gemeenskap.

T. M. HART

SIMBOLIEK EN SIMBOLISME

G. Dekker het in 'n artikel („By die herlees van Totius") verwys na Totius as simbolis met die waarskuwing daarby dat dit nie verwar moet word met die negentiende eeuse literêre stroming in Frankryk nie. Soos van toepassing op Totius is simboliek vir hom „'n aanduiding van 'n wesenstrek van die kuns van 'n digter wat weinig opgaan in die fisiese skoonheid en vreugde en wie se kuns eerder 'n bepeinsing is van die dieper dinge van die lewe waarvan hy bewus word in die eenvoudigsinnvolle dinge van die natuur en die mensbestaan."

'n Ander artikel: „Oor die literêre begrip ‚Simbolisme' " deur W. de Pauw (T.v.L. Jaargang IV nr. 2) kom nie by Totius uit nie, maar konkludeer: „vir die digkuns van die Idee in die Europese letterkunde teen die einde van die negentiende eeu is ‚simbolisme' die aangewese benaming."

By albei skrywers gaan dit dus oor „simbolisme". Die een verander die ou opvatting t.o.v. 'n bepaalde digter en 'n ander reserveer dit vir die Europese ideekuns tydens 'n bepaalde eeu of einde van 'n eeu. Maar albei het ook verder gegaan. Dekker het by die herlees van Totius vir hom rekenskap probeer gee van wat met simboliek in die kuns bedoel word en De Pauw het in sy genoemde artikel verwys na Eduard Hartman (?) se „Philosophie des Unbewussten" en die invloed daarvan. Ook Mallarmé e.a. word genoem (Frans lyk na 'n mooi, handige en (soos Duits) onvertaalbare taal), maar veral die volgende is treffend: „In elke verskynsel van die buitewêreld sien die digter met nuwe oë slegs die simbole waaragter die ideë — die werklikheid — hulle verskuil. Dit word die taak, die roeping, van die kunstenaar om die goddelike transposisie te verwesenlik tussen die feitlike en die ideële wêreld."

Om nou helderheid te kry oor wat in die artikels ter sprake is, moet ons kyk na die betekenis wat normaalweg aan die begrippe simbool, simboliek en dan ook simbolisering geheg word. Indien dit nagespeur en literêr besien kan word, behoort dit moontlik te wees om te bepaal wat die literêre begrip „simbolisme" inhoud.

I

Luidens die verklaringe wat in ensiklopedieë aan hierdie terme gegee word¹, blyk dit dat hoewel hier nie spesifiek daarvan in 'n literêre sin gepraat word nie, daar tog 'n gemeenskaplike basis bestaan waarvolgens die saak literêr benader kan

word. Leksikaal gesien beteken *simbool* (Gr. *symbolon*) „teken voor iets”,^{1a} wat vir die Grieke so belangrik was dat die aangeduide (gesimboliseerde) en die werklike voorwerp in die praktyk dieselfde was.^{1b} Sodoende sou die *slang* = die dood en „*the handled cross*” = „*life*” en nie net 'n teken daarvoor of daarvan wees nie. Volgens Winkler Prins^{1c}, wat die simbool o.a. ook wysgerig behandel, word daarmee bedoel dat in die verhouding tussen die geestelike aktiwiteit en die wêreld, die wêreld nie weerspieël word nie, maar daarvan 'n beeld ontwerp word kragtens eie wetmatigheid. In 'n kunsskepping vind bv. 'n aktiewe vormgewing plaas wat nie „spieëlend of nabootsend” van die natuur of werklikheid is nie, maar wat in simbole geskied. Kragtens hierdie vormgewing skep die mens die geestelike werklikheid op die natuurlike werklikheid as grondslag.

„Brockhaus”^{1d} sluit hierby aan en gaan wat die toepaslikheid op die literatuur betref, selfs verder:

Das Symbol setzt nicht nur Ähnlichkeiten zwischen verschiedenen Erscheinungen mit einander in Beziehung, sondern birgt sie auch in einen inneren Parallelismus in wechselseitiger Abhängigkeit.

Die idee van innerlike paralellisering van verskillende verskynsels in 'n onderlinge afhanklikheid, leen hom verder tot toepassing in die literatuur wanneer ons let op wat in hierdie standaardwerk oor *simbolisering* geskryf word:

Die Symbolisierung (symbolische Darstellung) unterscheidet sich von der Abbildung dadurch das für sie inhaltliche Ähnlichkeit zwischen Zeichen und Bezeichneten unwesentlich ist.

Simbolisering is dus wesenlik anders as uitbeelding („Darstellung”) omdat die *inhoudelike ooreenkoms* tussen die teken en wat daarmee bedoel (gesimboliseer) word, slegs bykomstig („un wesentlich”) is. Dit stem dan ook (vgl. hierbo) ooreen met die Griekse opvatting. *Inhoudelik* is die begrippe *slang* en *dood* nie dieselfde nie, en tog word hulle aan mekaar gelyk gestel. Die gelykstelling moet dus anders as deur inhoudelike ooreenkoms tot stand kom en gemotiveer word.

Brockhaus gee hierop die antwoord. Die simbool dui nl. nie net op „ooreenkomste tussen verskillende verskynsels nie”, maar stel die verskynsels in „'n innerlike (verborge) paralellisering”

1. Die volgende ensiklopedieë is geraadpleeg:

1a. *Oostboek's Encyclopaedie*; Utrecht, 1952.

1b. *The Encyclopedia Americana*; New York — Chicago, 1947.

1c. *Winkler Prins Encyclopaedie*; Amsterdam — Brussel, 6de druk, 1953.

1d. *Der grosse Brockhaus*; Leipzig, 1934.

(en selfs gelykstelling volgens die Griekse opvatting) „onderling afhanklik”.

Hiervolgens kan ons nou aanvoer dat:

(a) simboliek (in die algemeen) die benaming is vir die gebruik waarvolgens 'n saak nie self genoem word nie, maar d.m.v. 'n teken (simbool) aangedui word;

(b) simbolisering die proses is waarvolgens simboliek tot stand kom. In die woordkuns word die woord bv. met 'n ander (simboliese betekenis gelaai sodat iets anders *bedoel word as wat gesê* word. Simbolisering lei dan ook in 'n sekere sin tot betekenisoordrag en betekenisverandering deurdat die „inhoudelike ooreenkoms” tussen die gesimboliseerde en die ervaarde werklikheid slegs bykomstig is.

Op grond waarvan is hierdie gebruik nou te verdedig? Kan die eintlike ding wat bedoel word dan nie in bv. 'n gedig gesê word sonder om van simbole gebruik te maak nie?

II

Vanaf die vroegste tye moes die mens as „animal rationale” van die simbool gebruik maak om sy lewensprobleme op te los. As rasonale wese het hy bv. van die een of ander geestelike of bonatuurlike werklikheid bewus geword — slegs bewus geword — sonder om die ware aard daarvan te deurgrond. Deur sy onkunde en onvermoë om hierdie dinge te deurgrond het die situasie vir hom problematies geword en moes hy vanweë sy aard iets vind om die problematies op te los. Dit het hy gedoen deur 'n substituuat te vind vir die onverklaarbare. Hy het dus die „simbool” aangewend om die verskrikkinge van die realiteit (verskrikkinge vanweë sy onvermoë om te deurgrond en tog reël vanweë sy aard as rasonale wese) te besweer of magies te beheers. Die baie religieuse handeling en ritusse van ou heidense beskawings asook die bygelowe en taboes wat die moderne mens aankleef, vanweë sy steeds voortdurende onvermoë om te deurgrond, is bewys hiervan.

Kragtens die mens se aard as „animal rationale” is hy dus ook „animal symbolicum”,² omdat hy as redelike wese bewus is van lewensdinge wat vanweë sy beperkte verstaanvermoë lewensraaisels word wat hy nie kan oplos nie, maar uit sy aard opgelos moet word en dan net oggelos kan word deur dit te versimboliseer.³ Maar nie net die primitiewe mens nie, ook die

2. Feidelson, Charles (Jr.): *Symbolism and American Literature*; Chicago, 1953.

3. Feidelson sê bv.: “to know is to simbolize in one way or another”, a.w. bl. 52.

digter moet simboliseer as hy 'n dieper betekenis wil verwoord omdat, soos Plato dit reeds gesien het, die „tydelike” slegs 'n floue afglans van die ewige is.

Hierdie „tydelike” is juis dit waarmee die kunstenaar werk, terwyl sy eintlike doel is om 'n bepaalde boodskap te bring, 'n dieper betekenis agter die sintuiglike werklikheid bloot te lê. Op een of ander wyse moet hy die „unsagbare” sê en die onsigbare sigbaar maak. Deur 'n aktiewe vormgewing skep hy dus die geestelike werklikheid op die natuurlike werklikheid as grondslag.

Die gedig „In den beginne” van Bertus Aafjes⁴ illustreer hierdie toestand baie mooi. Voor die sondeval besit Adam die vermoë om dinge te noem; vind hy die woord wat met die objek saamval: „Adam sprak het woord en het werd ding”, maar daarna kan hy slegs by benadering noem; moet hy simboliseer. Sodoende word Eva ook vir hom onnoembaar:

Alles aan u is anders, onbenaambaar,
Slechts vergelykbaar. Werelden van purpur
Slapen onder uw oksels, zoet en donker.
En in die arendsnesten van uw ogen
Broedt hunkring op bevrediging. Ik beeld
Tot in het onverstaanbre . . .

In *Digter*⁵ simboliseer Opperman ook iets van hierdie toestand van menslike gebondenheid.

In hierdie gedig sê die digter vir ons iets. Hy vertel van 'n banneling op Ceylon wat verlang na 'n verlore vaderland. Op Ceylon (ons herken dit as 'n eiland) bou die banneling „in die geel gloed van die kers” 'n skip in 'n bottel. In sy verbeelding onderneem die banneling die terugreis na sy vaderland.

Omdat die digter nie vir ons deurgaans die storie van die banneling in soveel woorde vertel nie en tog alles daarvan suggereer, raak ons aan die dink, elaboreer ons hier 'n woord by (bv. „verbeelding”) en daar kom 'n visuele voorstelling van die onmoontlikheid om werklik met die skip die see aan te durf (dit is immers klein, nietig en in 'n bottel) en dan het ons die hele storie van die banneling op Ceylon wat 'n skipkie in 'n bottel bou. En tog bevredig hierdie parafrase nie. Dit is vir ons geen *verklaring* van die gedig nie. Aanvanklik is ons soeke na 'n moontlike verklaring miskien baie oppervlakkig. Indien iemand aan ons wou vertel dat 'n banneling op Ceylon 'n skipkie in 'n bottel gebou het, waarom het hy die moeite gedoen om dit in

4. Vgl. Grove, A.P.: „Die nuwe dans” (Oordeel en Vooroordeel; Kaapst. — Johannesburg, 1958, bl. 157).

5. Opperman, D. J.: *Groot Verseboek*; 2de uitgawe, Kaapstad, 1960, bl. 225.

digvorm te probeer giet. Selfs 'n digter moet tog 'n rede hê waarom hy dig.

'n Tweede poging om 'n verklaring te vind bring ons miskien tot by die rym en rymwoorde in die gedig: stryd x ewigheid, vaderland x geëiland, kers x vers, poort x woord, mas x glas. Moontlik het die digter in sy soektog na rymwoorde maar by hierdie groeperings uitgekom en omdat hy deur 'n digwoede beklem was op hierdie wyse die verhaal van die bouende banneling op Ceylon vertel. Maar genoeg hiervan.

Kragtens die titel handel die gedig oor 'n digter wat „deur die smal poort

van die wonder”

klein stellasies „vers” bou. Hierdie „stellasies vers” groei dan tot „boeg en mas // en takelwerk.” Die arbeid word soos in die geval van die banneling *snags* „in die geel gloed van die kers” — dus met moeite — verrig. Die plek waar die digter *verban* is, verskil ook van dié van die banneling. Die digter is nl.

êrens in die ewigheid
op 'n Ceylon verban.

Die gedig handel dus nie net:

a. oor 'n banneling op Ceylon nie, maar

b. ook oor 'n digter (die digter) wat ook „verban” is.

Maar daar is ook verdere ooreenkomste tussen hierdie banneling en die digter. Die een bou 'n skippie in 'n bottel en die ander ook. Die „stellasies vers” groei nl. ook tot skip-dinge: „'n boeg en mas // en takelwerk”. En dan? Vir sowel die banneling as die digter is daar „die uiteindelijke // reis met die klein skip // geslote agter glas.”

Min of meer dieselfde beelde wat betrekking het op die banneling, word ook op die digter (of andersom) van toepassing. Die beelde kry dus nou 'n dubbele funksie. Dit gebeur ook met *banneling* en *digter* wat eintlik dieselfde is; innerlik gelyk aan mekaar gestel is en sodoende meer word as wat hulle as feitsake aanvanklik was. Digter is nl. nou ook banneling en banneling ook digter, skeppende kunstenaar. En die doel van die reis? Die banneling wil terug na sy vaderland en die digter skynbaar ook. Maar waar en wat is die vaderland van hierdie digter wat êrens in die ewigheid // op 'n Ceylon verban” is?

„In die ewigheid verban” dui tog nie op 'n geografiese verbanningsoord nie. Hierdie „plek” waar die digter „dag na dag geëiland // (ge)hou (word) met horisonne en verlanje” is skynbaar nie 'n plek nie, maar eerder 'n toestand waarin die digter vanweë die stryd verkeer. Sy „verlore vaderland” is dan ook om dieselfde rede nie 'n plek nie, maar 'n toestand waarin

hy nie met (beperkende) horisonne of (stimulerende) verlange te kampe sal hê nie.

Uit die gedig leer ons hierdie *digter* ken as mens. Sy „horisonne en sy verlange is dus ook die van die mens, sy „verlore vaderland” ook die mens se verlore vaderland, sy „stellasies vers” wat hy deur „die smal poort // van die wonder” bou dus sy aktiwiteit waardeur hy weer probeer terugkeer na sy verlore vaderland, sy voormenslike en voor-sondige toestand.

Naas hierdie digters wat ook oor die poesie (kuns) dig, is daar diegene wat in hul kritiese geskrifte bewys lewer dat hulle ook wel daaraan dink, voortdurend daarmee besig is. 'n Voorbeeld hiervan is Totius wat in sy „De Dichter als Ziener”⁵ uitdruklik verklaar dat dit nie die digter se taak is om „eie idees of meninkies te gee nie, maar die ewigheidsgedagte te spreek deur van die sintuiglik-waarneembare gebruik te maak omdat alle skeppingsdinge 'n hoër waarheid versinnelik”.⁶ Die waarneembare, konkrete of natuurlike is dus nie hoofsaak nie, maar slegs 'n afskaduwing, 'n simbool van 'n hoër werklikheid.

Totius⁷ wys verder daarop dat (vgl. ook „In den beginne”) die mens na die sondeval nie meer oor die vermoë beskik om dinge te noem nie en dat die ware digter (kunstenaar) as begenadigde, die taak het om as sienter op te tree en sodoende die ewigheidsgedagtes te spreek en sy mede tydgebondenenes te laat sien wat „agter die tralies van die realiteit ingehok is”.⁸ Die ware kunstenaar wil met sy „sienersoog”, dus dieper „sien”, tot in die verborge deurdring. Hierdie roepingsbewustheid en die besef dat die doel alleen deur simboliek bereik kan word, vind ons in die werk van die meeste ernstige kunstenaars. Ek noem slegs twee voorbeelde uit die Afrikaanse letterkunde. Van Wyk Louw is, in sy vroeëre werk veral, bewus van sy roeping as profeet, terwyl dit by Opperman gaan om die engel wat uit die klip verlos, die geestelike wat uit die konkrete herskep moet word.

III

Aansluitend by bogenoemde definisie van simbolisering is die simboliseringsproses dus die wyse waarop die kunstenaar agter

5. Nienaber, P. J.: *Totius = Digter en Profeet*; Johannesburg 1948; bl. 229+.

6. Vgl. Cloete, T. T.: „Totius op soek na „oogbewyse”” (Nienaber, P. J.: *Perspektief en Profiel*; Johannesburg, 1960; bl. 209).

7. op cit., bl. 230.

8. op cit., bl. 211.

die feitlike mededeling 'n lewenswaarheid sigbaar laat word. Die simboliseringsproses sluit daarom ook die middele in wat die kunstenaar aanwend om die simboliek, die waarheid agter die feitlike mededeling, kenbaar te maak. Die kunstenaar het dus 'n bepaalde „boodskap” wat hy wil tuisbring, maar doen dit nie soos die politikus wat stemme werf, die fabrikant wat adverteer of die predikant wat vermaan nie.

Soos enige ander mens neem die digter dinge om hom waar: hy sien 'n natuurtoneel, 'n ongeluk op straat, 'n ywerige mier; hy hoor die koer van 'n duif, die haastige gewoel van die stad, reëndruppels op 'n dak; hy voel die koue van 'n winteroggend teen hom opslaan, die brandpyn van 'n wond; hy ervaar vreugde, smart, meegevoel, of hy word bewus van die ervaring van ander deur waarneming. Dit doen die digter alles soos enige ander mens, maar anders as baie mense ervaar hy hierdie tydelike of „toevallige” dinge in die dieper samehang met ander verskynsels en reik in sy kuns — deur van hierdie dinge gebruik te maak — uit na die geestelike werklikheid soos hy dit sien of soos dit vir hom op daardie bepaalde oomblik skemer. Die konkrete of waarneembare is dus nie hoofsaak nie maar die middel tot 'n doel, en tog noodsaaklik omdat die doel nie daarsonder bereik kan word nie. In die uitbeelding van die konkrete voeg die kunstenaar 'n geestelike dimensie daaraan toe. Hy „simboliseer” dus, sodat daar in bv. 'n gedig nie meer staan wat daar staan nie, 'n boom nie meer net 'n boom is nie, 'n duif nie meer 'n duif nie, die ark nie Noag se ark nie, of 'n beitelkje nie 'n beiteljie nie.

Simbolisering is dus die „weer-gee” aan die leser, hoorder of toeskouer van bestaande en bekende feite, maar op so 'n wyse dat dit *vanself* 'n wyer perspektief open. Trouens, dit is juis 'n belangrike vereiste van 'n kunswerk: dit moet *vanself* die boodskap daarin ontsluit. Dit word gedoen deur die hele simboliseringsproses en die middele wat met die doel aangewend is. Hierdie simboliseringsmiddele wat in die hele proses aktief is, het dus nie te doen met die uitbeelding van die „feitelikhede” wat in 'n kunswerk gegee word nie. Slaag die kunstenaar nie daarin om hierdie proses vanself te laat plaasvind nie, beeld hy slegs of stel hy hoogstens die feiteaanbod allegories gelyk aan iets anders. In die laaste geval word die boodskap slegs kenbaar wanneer die werk met die „regte” (gegewe) *sleutel* ontsluit word soos by die vervanging van x in 'n vergelyking.

Simbolisering verskil daarom dan ook van uitbeelding (vgl. Brockhaus hierbo) in dié opsig dat verskynsels wat normaalweg nie gelyk is nie, gelyk gestel word. Deur die proses van gelykstelling word die sintuiglike werklikheid dus simbool van iets

anders. Die beelde wat in die uitbeelding van die sintuiglike werklikheid gebruik word, kry dus gaandeweg binne die bepaalde situasie, deur die proses van simbolisering, simboolwaarde. Deur 'n bepaalde „demonstrasie” (die simboliseringsproses) word 'n beeld dus 'n *simbool*.

Die begrip *simbool* het vir my slegs die bogenoemde betekenis. Dit verskil dus van wat A. P. Grové in *Woord en Wonder* (bl. 78) daarmee bedoel nl. dat dit 'n vorm is waarin die „digterlike beeld” kan voorkom.⁹ Onder die „tradisionele simbole” wat ter illustrasie genoem word is daar o.a. *vis*. Bloot die feit dat dit algemeen bekend is dat die eerste Christene die teken van 'n vis as 'n embleem gebruik het, maak nie van vis 'n *literêre* simbool nie; so iets *bestaan* m.i. glad nie. Binne 'n bepaalde werk kan die (*literêre*) simbool egter *ontstaan*. Dit gebeur wanneer 'n digter bv. die beeld, *vis*, gaandeweg so „kleur” dat dit 'n „teken vir iets” word. Daarom dan ook dat N. P. van Wyk Louw¹⁰ kan praat van „die *baie*¹¹ betekenis wat die simbool kan hê.”¹²

Buite die natuurlike verband wat ontstaan uit en bestaan in die simboliseringsproses kan ons dus nie praat van 'n simbool nie, want slegs 'n beeld kan as sodanig apart bestaan en altyd weer in 'n uitbeelding gebruik word solank daar inhoudelik ooreenkoms is tussen die begrip en waarvoor dit gebruik word. Wanneer 'n kunstenaar 'n boom of enigiets uitbeeld, realisties, ekspressionisties of individualisties teken, is daardie bepaalde voorwerp nog nie 'n simbool nie en het die kunstenaar dus nog nie gesimboliseer nie. Realisties, ekspressionisties, ens., dui op die stylaard van 'n kunstenaar en is nie 'n aanduiding van die „grootheid” van die kuns wat in een van hierdie stylrigtings geskep word nie. Wat ek onder simbolisering verstaan, vervul egter juis hierdie funksie omdat dit direk te doen het met die skeppingsaktiwiteit van die kunstenaar.

Wanneer Totius bv. 'n boom uitbeeld en selfs praat van

9. Grové se opvatting kom natuurlik min of meer ooreen met die „tradisionele” beskouing van o.a. Wellek en Warren in *Theory of Literature*. Uit lg. bron blyk dit egter dat so 'n opvatting talryke probleme oplewer. Kayser *Das sprachliche Kunstwerk*) verklaar agter t.o.v. „Epiek”: „Wie in der Lyrik kann das Bild leicht zum Symbol werden”, wat my opvatting onderskryf.

10. Louw, N. P. van Wyk: „Altyd moeiliker poësie” (*Swaarte- en Ligpunte*) Kaapstad—Johannesburg, 1958; bl. 58+.

11. Ek kursiveer.

12. Indien 'n simbool as sodanig apart kon bestaan sou dit slegs *een* betekenis *kon* hê. Vgl. ook weer Kayser se opvatting nl. dat 'n beeld 'n simbool word.

„beeld van my skuld”, het ons inderwaarheid met 'n beeld te doen, 'n beeld wat realities, of hoe ook al, geteken is. Maar wanneer hy nou gaandeweg in sy uitbeelding die boom so belig dat dit meer word as 'n natuurlike boom, dat 'n ander werklikheid agter die boom sigbaar word, kan ons praat van simbolisering. Die proses van uitbeelding word dus 'n proses van simbolisering wanneer die kunstenaar bepaalde middele in die werk aanwend om daardie „iets-meer-as-die-feitlike” sigbaar te maak.

Dit is dan ook waarom die nagaan van die simboliseringsproses m.i. so belangrik is. Deur hierdie proses en die middele wat daarin voorkom te bepaal en met dié in die werk van ander kunstenaars te vergelyk, het ons 'n kriterium vir die benadering van 'n kunswerk.

Die suiwerste vorm van simbolisering ontstaan m.i. wanneer die simboliseringsmiddele aan bepaalde „poëtiese” vereistes voldoen. Hiermee word bedoel dat die digter bv. deur ontginning van die taal, „dramatisering” van die stof en die hele demonstrasie in die gedig, die simboliese vermenslik. Die feitelike mededeling moet dus in die gedig self „spontaan simboliek word, sonder 'n bewuste „oorskakeling” deur die digter. Waar dit nie die geval is nie, word die simbolisering nie noodwendig verdring nie, maar ontstaan daar 'n verlies van poëtiese kwaliteite. Die hele saak sit dus vir my so inmekaar:

- (a) Die kunstenaar het 'n bepaalde boodskap (nie 'n dogmatiese les of preek nie) wat hy wil bring; dit vorm m.i. altyd die uitgangspunt.
- (b) Deur sy uitbeelding kan die proses soos volg verloop:
 - (i) die feitelike werklikheid word deur ontginning spontaan simboliek;
 - (ii) deur *bewuste* skakeling binne die werk, word die simboliese daaragter „veronderstel”;
 - (iii) die feitelike werklikheid word van 'n sleutel voorsien — *buite* die werk — waarmee die verband tussen wat *gegee* is en *bedoel* word, as't ware *ontsluit* moet word.

In hierdie laaste geval kan ons nie praat van simbolisering nie, hoogstens van „allegoriese gelykstelling”.

* * *

Samevattend kan ons nou beweer dat:

- (a) *simboliek* ontstaan wanneer, deur 'n bepaalde proses, feitsake so uitgebeeld word dat agter die feitelike werklikheid 'n lewenswaarheid kenbaar word;
- (b) *simbolisering die proses is waarvolgens bestaande en bekende feitlikhede op so 'n wyse ontgin word dat 'n*

bepaalde lewenswaarheid uit die sintuiglike werklikheid (die feite-aanbod) sigbaar word;

- (c) *simboliseringsmiddele* bepaalde skakels is waarmee die sintuiglike werklikheid aan die simboliese verbind word;
- (d) 'n *simbool* ontstaan wanneer een saak in 'n bepaalde situasie ontgin en innerlik gelyk gestel word aan iets anders, sonder dat daar noodwendig inhoudelike ooreenkomste bestaan.

En wat is simbolisme nou?

Hierop sou ek antwoord: 'n Wesenskenmerk van alle ware kuns wat op sy beurt nie duister, boos of eksperimenteel is nie. Veel meer as 'n geskikte term om die vernuwing aan die einde van die 19e eeu in Europa te benoem is dit 'n voorwaarde vir kuns.

T. M. HART

OFFERANDE

Die nag is swart. Stik die duister
wat om my vou. Lalele Lalele
Dis my kind en ek die leier
van hierdie groep. Lalele, Lalele

Die een wat die klou
van die reënvoël dra,
hy, die reënmaker kla
dis 'n boosheid wat
die wolke bind,
van die gras die dou
laat damp, die dier verslind.
'n Boosheid groot en swart.

Dis my kind, Lalele.
Ek het hom verwek.
Sy moeder en ek
was bly

Die nag is swart.
Die mure knel.
— Voel so die dier
wanneer die strik al nouer trek?

Môre as die son rooi
oor die vertes van jou poel
moet ons hom gee.
My kind, my seun.
Die leiers van die jonges.

Jou kake is die dood
Waarheen sal jy sy bene spoel?
'n Arm, 'n nael, sy hart?
— Iets van hom? Lalele
pynig hom tog nie

Lalele . . . Sal Lalele smart
ook ken? Wil jy nie maar
vir hom wat met die geeste praat
'n ander offer vra? Beeste
uit my kraal. 'n Jong vers
waarvan die vleis nog sag
Lalele, pynig hom tog nie.

Hy eet vanaand nog soet
— vir jou.
Hy lag, sy oë gloei en kyk so ver
— na jou?
Hy gaan nou slaap en droom
— van jou?

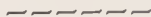
Gun hom hierdie slaap.
Dit is soos reën waarna
ons smag
— Sal hy die reën kan bring
vannag?
Lalele, laat hom slaap.

Sal nog twee beeste
uit my kraal nie tog
'n ander offer goed laat wees.
Hy wat met die geeste
praat moet weer probeer
— Ken Lalele ook die vrees?

Dit was ek wat toe moes sterf,
maar vreemde magte het ons gebind.
Hier word ons soos 'n gerf
gepak met are teen die wind
om uit te droog my kind.

Beddens in 'n hospitaal.
Vier jaar in myne ondergrond.
En ver terug 'n lamferpaal.
'n Seun, 'n watergat en krokodil
'n Stam, 'n vrou en waterkuil.
'n Predikant en das en krokodil.
'n Waterkraan en bad en waterkuil.
'n Hospitaal en bed en doringboom.

En ver terug 'n vader en sy lam.
'n Mes en vuur en hart.
'n Vraag vol ongeloof en baie smart.
— 'n Bok met horings en 'n Lam.

ARBEIDERS

Tussen rotslys en moeras
kap hul aan 'n harde pad
wat met elke kronkel
blykbaar verder dwaal as wat

hul voorberei op was.
Maar met krag in elke spier
en meer nog in hul bloed,
swoeg hul in die gloed
en skynsel van hul waarheidsin.

WAS DIT?

Het U geroep, geëis dat ek moet gaan?
Ek het niks o Heer, as net die waan,
die ydel dink en hoogmoed van die jeug
wat broksgewys soos waterplassies na 'n reën
nog laafnis skenk; die waan verhef tot deug
en in my troebel dink net vaag omlyn die vreug
dat alles tog nie so sal sterf.
Was dit U stem of net 'n droom?

DIE WATERLELIE

Oornag het jy vanuit die donker
diepte van die vuil moeras,
tussen biesiepol en watergras,
na die helder lig omhoog gegroei,
om groenerig en wit die oog te vang.

Bo die dieper roersels van die poel
waaruit jy spuit, waarin bruin-koel
modder maal, is jy vanuit die skulp
na helder lig en klip en staal gevoer.
— As kern maar ook as onderdeel.

Die wilde eend het toe die son opkom
sy biesiebed verlaat en om en om
in wye kring, kop-onder-water langs
gesirkelsoek en in die vroeë glans
'n skaduwee oor jou gegooi

Meteens het hy met wilde vlerkgeklap
die bloutes bo die water ingeseil
Helder druppels uit sy laaste watertrap
waaier wyd oor biesiepoel en waterwier
. wyl een stadig afrol in jou kelk.

DIE EILAND

Op 'n goeie aand sit twee vriende teenoor mekaar in 'n klein kroeg en sjerrie drink. Daar is nie veel uiterlike verskil tussen hulle nie, tensy mens die blas vel van die een vergelyk met die bleek gesig van die ander. Mens sou ook die blas man se oë as rustig kon bestempel, as jy oppervlakkig kyk, in teenstelling met die bleek man se onrus, maar dis eerder 'n weerspieëling van die innerlike.

Dis blas man praat lank en ernstig:

„Waarom raak jy nie van my ontslae nie?” vra hy. „Jy dreig al lank om dit te doen. Voer jou dreigement uit, sonder versuim. Glo my, ek brand om die uiteinde van jou hoë ideale te sien.”

„Ek doen wat ek wil en wanneer ek wil”, smaal die man met die bleek gesig.

„So? Jy beskou jouself dus as volkome vry. Geluk met die illusie. Ongelukkig is illusies so kortstondig soos die mis; dit verdwyn voor die eerste môreson.”

„Ek haat jou!”

„Klaarblyklik, my vriend. Maar ek herhaal: waarom duld jy my dan? Of aanbid mens dié dinge wat jy haat?”

„Ek gaan bewys dat ek jou na willekeur kan behou of vernietig”, roep die jongman uit. „Jy is aan my gebonde, maar jy is ook aan my wil onderworpe.”

Die blas man lag bejammerend.

„Jy kan dus van my ontslae raak as jy wil?”

„Ek kan! Ek kan in myself keer en jou so uitsluit.”

„Ha-ha-ha. My arme eensame vriend, jy het my nodig, jy kan nie sonder my bestaan nie. Jy verlang na eensaamheid? Goed, ek aanvaar dit geredelik; ek probeer altyd alle mense verstaan. Maar as jy eensaam is, verlang jy na my. Ja, ja, moenie stry nie, jy verlang intens na my. Op hierdie oomblik is jy in 'n konflik gewikkel; jy kan nie besluit wat jy wil hê nie. Dit is wat eensaamheid is, my jong vriend; onrus, verlange, hunkering. Met ander woorde, ek is ook eensaam — op my eie manier. Natuurlik glo jy dit nie; jy beskou jouself as verhewe bo die alledaagse. Is dit nie so nie? Luister, ek sal jou sê wat jy doen. Jy volg die roepstem van jou hart; jy onttrek jou aan die samelewing; jy word as 't ware 'n geestelike kluisenaar. Jy kan desnoods 'n dagboek begin en jou verhewe, individualistiese gedagtes getrou neerskryf. Verseël dit sodat niemand ooit uitvind hoe jy werklik voel nie. Dit sal jou 'n gevoel van grootheid

gee. Verstaan jy wat ek bedoel? Jy moet ly, jy moet verstote, ontredder voel, 'n enkeling in 'n wêreld van gemeenskaplike bande. Om eerlik te wees, ek hoop jou eksperiment slaag. Dis werklik tragies om al die mislukking te aanskou. Almal faal, almal keer terug na die bron. A, die gees van die jeug is een lang eksperiment!"

„Dis nie 'n eksperiment nie", roep die jong man uit.

„'n Permanente breuk dus? 'n Geestelike opstand teen die verrotte maatskappy met sy dorre eenvormigheid?"

„Ja! Ja!"

„Jy laat my treurig voel", sê die blas man somber. „Dis jammer, want, jy sien, dit pas nie by my aard nie. Ek is van nature 'n opgeruimde, vrolike kêrel wat die lewe neem soos dit kom. Gun my dus my sinisme; elke man handel na eie aard. Wil jy jou nie maar besin nie? Daar is nog tyd. Nie? Dis jammer, bitter jammer. Gaan jou gang, my goeie vriend, en alle voorspoed."

Die bleek jongman staan op en steek sy bewende hand uit. Die spiere op sy gesig ruk soos styfgespanne draad.

„Vaarwel," sê hy met kurkdroë lippe.

„Tot siens," sê die blas man, en drink sy sjerrie tydsaam.

Die jongman skryf dieselfde aand in sy dagboek:

31 Desember: Is dit waar? Is ek 'n enkeling? Hoe goddelik, hoe verruklik! Eindelik is ek vry! Eindelik het ek weggebreek van die gemeenskap om myself te wees. Myself! Is dit moontlik?

Ek moet na iets soek om my nuutgevonde persoonlikheid uit te druk, iets waarmee ek myself kan rehabiliteer. Ek moet 'n daad verrig wat my individualiteit vir ewig sal bevestig. Wat?

Maar eers moet ek myself ten volle leer ken, eers moet ek my siel in oënskou neem. Ek sal my jeug beskryf. Hoe moet ek my begin? Hoe druk mens die gewaarwordinge wat jy as kind geken het, in woorde uit? Objektiviteit, dis die geheim. Ek moet apart staan en alles van vooraf herdink.

Ek het grootgeword in, wat mense in die omgang beskryf as 'n goeie Christelike huis. (O, die valsheid van veralgemenings!) My herinneringe is dus nou verweef aan die konserwatiewe godsbegrip. In my verbeelding sien ek myself duidelik uitgetof in 'n ernstige sondagspak en 'n nog ernstiger uitdrukking op my gesig om by die psalmboek te pas. In die kerk was dominee wat na die plafon gestaar het asof hy God van aangesig tot aangesig aanskou, en jaarliks het vrome vroue by kerkbasaars koeksusters verkoop asof dit die koninkryk van die hemele is wat hulle in paaiement vir 'n paar geldstukkie verkwansele

Nee, nee, dit lei nêrens heen nie. Woorde is leeg, herinnerings is niks meer as ontvlugting nie. Ek moet iets *doen*, iets

ontsettends, iets wat my individualiteit bo alle twyfel sal bevestig.

1 *Januarie*: Ek moet iets doen, iets konstruktiefs. Ek moet aan die wêreld toon wie en wat ek is. Die gemeenskapsmens sal universiteit toe gaan om kennis op te doen en homself uit te leef. Hy sal lesings bywoon, luister na 'n verveelde professor se vervelige toesprake wat hy êrens gelees het, hy sal partytjies hou en joolkoninginne kies ter wille van sosiale gebruik . . . nee, dis kleinlik, vulgêr, die vrug van 'n doellose gemeenskap! Ek sal uitstyg bo hierdie dwaasheid, ek moet dit verwerp, genadeloos veroem. Wat kan hierdie sogenaamde geleerdheid my per slot van rekening bring? Wat is 'n graad anders as 'n aanwysing aan die gemeenskap om jou met 'n sekere maatstaf te meet? Hulle beskou dit as hulle reg en plig om elkeen se waarde volgens vasgestelde norme te bepaal, en hulle veg daarvoor asof die beloop van hulle lewe daarvan afhang.

Nee, ek weier om aan sulke bombastiese onopregtheid mee te doen. My pad is suiwer, sonder kompromis. O, hoe haat ek sulke skynbelangrikheid!

5 *Januarie*: Ek was gisteraand by Elize. Sy was in een van haar gemoedelike buie. Sy was aanvanklik nie eers kwaad dat ek haar verwaarloos nie.

„Rita het ons na haar partytjie genooi”, het sy op haar skielike manier gesê. „Ons moet gaan, Jacques”.

„Waarom?” vra ek uit die hoogte.

Sy frons. „Moenie verspot wees nie, Jacques; dis nie nou tyd daarvoor nie.”

„Waarom?” herhaal ek. „Waarom moet ons gaan, my liefste? Hm? Vertel my; ek is nuuskierig om te weet.”

„Ons gaan natuurlik omdat ons genooi is,” roep sy uit. „Dis ordentlike maniere, of weet jy nie wat goeie maniere is nie?”

Ek ignoreer die onverdiende steek en sê sarkasties: „Werklik? Ons gaan omdat ons genooi is? Ons het nie 'n wil van ons eie nie; ons doen dinge sommer net om ander te plesier, omdat ander mense dit van ons verwag? Hm? Wat 'n briljante redel! As ek jou sê ons gaan *nie* juis omdat ons genooi is, meisie, wat sê jy dan?”

„Ons het nie 'n rede om weg te bly nie,” volhard sy in haar blindheid.

„Nie rede om te bly nie?” herhaal ek verstom. „Het ons rede om te gaan: dis die vraag, het ons 'n individuele rede?”

„Jy is van jou kop af, dis jou moeilikheid,” snak sy na haar asem. „Jy word elke dag onmoontliker, Jacques; ek begin moeg word vir jou grille en fieterjasies”.

„Ek is maar net wat ek is, meisiekind”, sê ek kalm en hou haar swart oë dop om te sien of sy verstaan. „Kan jy nie die eenvoudige waarheid insien nie? Jy wil soos ander mense wees; jy wil partytjies hou, en waarom? Omdat jy genooi is! Waar is jou wilskrag om nee te sê?”

„Wie sê ek wil nee sê?” vra sy met 'n vernietigende blik in my rigting.

„Ek weet jy wil,” roep ek uit. „Dis die behoefte van elke mens se siel. Kyk na my. Sien jy, jy kan nie, jy kan nie. Jy voel skuldig. Jy vlug weg van jouself; jy is bang om alleen met jouself te wees. Het jy al ooit stilgestaan en 'n spul lawaaimakers bekyk? Almal is eners, almal het net een doel, en dit is om aandag te trek. En verder, liewe meisie, elkeen se maag is sy god!”

„Jy is mal”, sê sy beslis, „stapelgek!”

„Probeer dit ontken”, skree ek triomfantlik, en ek sien dat my pyl sy doel bereik het. „Die ontsettende waarheid kan nie ontken word nie, liewe mens! Almal se handeling is 'n variasie op die ou tema. Individualiteit is verloën, almal is vasgevang in die ewige kringloop van oorsaak en gevolg. En jy, Elize, jy van alle mense, wil my een van hulle maak. Jy verwag dat ek my moet verloor in die massa!”

„Jy was al die jare tevrede om jouself te verloor”, sê sy koel, smalend. „Ek kan my nie herinner dat jy voorheen enige besware geopper het nie. Wat het skielik oor jou lewer geloop?”

„Ek het nou die ware lig ontdek”, roep ek uit, en ek is seker sy hoor die pyn in my stem want haar oë word groot. Ek gryp haar mollige handjies in myne vas. „Elize, liewe kind, besin jou. Glo my, hierdie passie wat in my woed, is nie ter wille van my nie. Dit sou selfsugtig en kleinlik wees. Nee, dis ter wille van die mensheid. Ons is besig om onder te gaan, liewe mense; ons moet hierdie eenselwigheid afskud. Ons moet terugkeer na individualiteit!

Sy ruk haar hande parmantig weg.

„Ek dink jy probeer 'n grap maak,” sê sy onverskillig. „Ek is jammer, Jacques, my vriend, ek vind dit nie snaaks nie. In-teendeel! Ek het jou voorheen gesê jy moenie probeer om grappe te maak nie; jy het nie talent in daardie rigting nie. Jou geestigheid is vervelig en pateties.”

Is sy werklik so ver gevalle? Is sy dan totaal verlore? O, lyding van die eensame siel, hoe diep is jou vernedering nie? Nee, nie jou vernedering nie; jou verheffing, want in jou eenzaamheid en in jou pyn lê jou grootheid!

„Jy moet 'n boek skryf, Jacques,” onderbreek sy my edel, individuele gedagtes. „Daar is baie mense wat dit sal lees en

die kritici sal daarvan hou. Buitendien, almal wat soos jy is, skryf 'n boek."

Ek antwoord nie. Ek is nie in staat tot woorde nie. Die gedagte dat mense my diepste gevoelens sal ken en onverskillig daarteenoor sal staan, walg my. Nee, ek sal net my dagboek voltooi. Dis net vir my bedoel, dis 'n uiting van individualiteit.

O Elize, hoe kan jy so blind wees om nie my grootheid raak te sien nie!

.
8 Januarie: Ek mis haar. Ek mis haar verskriklik. Hemel, ek moet haar vergeet; sy is nie my soort nie; sy is een van hulle.

Ek sal aan haar skryf. Liewe Elize, ek dink nog altyd aan ons gesprek, en dan is daar verlange in my, verlange dat jy ook mag sien. O Elize, ek voel groot. Kan jy jou voorstel hoe 'n gevangene voel na 'n leeftyd van afsondering, wanneer hy plotseling in die vrye wêreld staan? Probeer verstaan, liewe kind; my hart is nie meer myne nie; my lewe word voortaan aan die mensheid gewy. As jy maar net deel kon hê aan die heerlike, manjefieke metamorfose . . .

Nee, sy sal nie verstaan nie. Ek is gedoem om alleen te ly, alleen my droom na te jaag. Ek moet haar vergeet. Vaarwel, Elize, vaarwel vir ewig . . .

O, grootheid van die eensaamheid!

.
16 Januarie: Ek moet wegbreek uit hierdie eng bestaan en iets groots verrig. Maar hoe kan ek in hierdie atmosfeer? Kompro-mitteer ek miskien nog te veel? Waarom het ek gisteraand saam met vader-hulle na die teater gegaan? Waarom was ek swak? 'n Blondine het die rol van 'n bordeelhoudster gespeel en almal was klaarblyklik geroer deur haar goedkoop wanhoop. O, hoe het dit my gewalg? Ek voel verlaag, onrein!

Ek moet vergeet . . . vergeet . . . vergeet . . .

.
17 Januarie: Ek is wat ek is: dit is 'n onomstootlike feit; niemand kan dit van my wegneem nie.

Het ook Elize van my afgesterf, soos al die ander dinge? Is dit moontlik dat sy vroeër so naby my kon gewees het?

Ek verlang na haar. Maar ek sal nie toegee nie! O, dat sy nie verstaan nie! Don Quixote, jy is die simbool van die ewige enkeling! Maar jy het Sancho Panza as vertroueling gehad, en ek . . . staan alleen, ek ly alleen.

.
20 Januarie: Ek het 'n man gered! Gisteraand. Hy het in die meer gespring en ek hom uitgetrek. Dit was maklik, kinderspele-

tjies. Ek is weg voordat hy my kon herken. O, hoe wonderlik was dit; Ek moes elke vyf treë stilstaan om asem te skep. Hoe vreeslik is die gevoel nie! Ek moenie in die lig kom nie; my gesig sal my ekstase verrai. Hemel, ek voel onbeskryflik . . . goddelik . . . individueel!
Eindelik bestaan ek!

.
22 *Januarie*: Vanoggend tydens ontbyt het moeder die koerant voor my neergeplaas.

„Hoe vreemd”, sê sy lakonies.

Ek vra nie uit nie. Ek ken haar; ek weet sy sal mettertyd uit haar eie vertel. Sy het 'n drang om alles aan almal mee te deel; sy is die beste voorbeeld van 'n gemeenskapsmens.

„Waarom sou iemand 'n man red en dan spoorloos verdwyn?” vra sy. „Wat dink jy, Jacques?”

„Hy het sy redes”, sê ek, en voel my bors swel.

„Dit was vanmôre oor die radionuus ook”, peins sy. „Niemand het glo die redder gesien nie.”

„Hulle sal seker 'n beloning uitreik aan die eerste persoon wat inligting kan verskaf”, sê ek veragterend.

„Die polisie sal seker later”, sê sy oortuig en voeg in dieselfde asem by: „Daar was eergister 'n ontsnapping uit die tronk. Hulle soek nog altyd na hom.”

Sy sê nie wat verder in haar gedagtes omgaan nie, maar ek weet haar gees gryp na die waarskynlike waarheid: die redder het verdwyn omdat hy sy vryheid waardeer. Ek staan op.

„Gaan jy dan vroeg werk vandag, Jacques?”

„Ja”, sê ek, en dink: alles het 'n volgorde. As 'n man in die oggend opstaan, moet hy werk toe gaan, nêrens anders nie, want dis wat hy gewoon is om elke dag te doen. As hy vroeër as gewoonlik loop, moet hy noodwendig vroeër gaan werk. Dis logies en konsekwent, die enigste logika wat die wêreld verstaan. Die individu is 'n vreemdeling in 'n vreemde wêreld. Sy handelswyse is nie van hierdie wêreld nie, omdat hy nie van die wêreld is nie.

Sy raak verdiep in die koerant asof sy die oplossing van die raaisel tussen die swart letters soek. Hoe dwaas is mense nie! As jy nie handel volgens die bestaande norme nie, is jy uitgesluit, 'n kluisenaar, 'n uitgeworpene. Laat hulle my noem wat hulle wil, solank ek bly wat ek is.

Goddank, ek is wat ek is!

.
23 *Januarie*: Dis ongelooflik watter mag dit mens gee — 'n geheim, bedoel ek. Hier loop ek rond en net ek weet die waarheid; almal gis, net ek nie. Is dit nie 'n goddelike gevoel nie?

Ja, 'n individuele gevoel!

Nee, ek moenie daaroor skryf nie. Ek wil net stilsit en peins, alleen, sonder onderbreking. Ek wil net *wees*, net bestaan . . . sonder bande.

.
27 Januarie: Vader en moeder is verbaas oor die verandering wat daar by my ingetree het. Is hulle blind? Kan hulle nie beseef dat ek maar net *ek* is nie? Hulle eie seun, hulle individuele seun, en niemand anders nie!

Ek sal probeer verhaal wat vanmôre gebeur het. Ek het by Vader se kantoor verbygeloop en besluit om binne te gaan. Hy was verbaas en dit het hom klaarblyklik meer laat sê as wat hy eintlik wou. Hy is nie dikwels spraaksaam nie. Mense wat slim wil wees, sê my swygsaamheid is 'n weerspieëling van syne.

Is dit die rede vir my gehegtheid aan hom, is dikwels gevra, asof die antwoord enige verskil aan my individualiteit sou maak. Ek het hom vereer, dis waar, maar net soveel as wat enige seun sy vader vereer, niks meer of minder nie. Ek moenie daaroor dink nie; ek moet die sentimentele emosies afskud. Dis 'n teken van afhanklikheid, en afhanklikheid is die vernietiger van individualiteit.

Ek het opgelet dat Vader na die grond kyk terwyl hy praat. „Ek wou jou nog iets gevra het”, sê hy apologeties. „Ons gesels deesdae so min.”

„Wat wil Vader vra?”

Hy huiwer, dan: „Waar was jy daardie aand, Jacques?”

„Watter aand?”

Hy kyk na my asof hy die vraag nie verwag het nie.

„Die aand toe die kêrel uit die meer gered is.”

Ek snap die situasie. „Ken Vader hom?”

„Nee . . . nee, natuurlik nie. Ek . . . ek vra maar net.”

„Waarom vra u?” wil ek weet. „Daar moet 'n rede wees.”

„Ek vra sommer. Jy het laat ingekom.”

Vader het *hank* reggekry om sy nuuskierigheid in toom te hou, dink ek, en sê kalm, gemaklik, objektief: „Ek is jammer as ek Vader-hulle gesteur het.”

„Jy het nie”, verseker hy. „Ek het net gewonder. Jy gaan altyd na die meer.”

So, dis waarheen hy dwing. Ek kon nie help om te glimlag nie. Sou hy die waarheid vermoed? Wat daarvan, as hy weet? Dit sal my meer mag gee, dit sal my individualiteit meer laat uitstaan. Ek antwoord nie. Waarom sou ek?

„Jou moeder weet nie hoe laat jy tuisgekom het nie”, sê hy, asof hy my probeer dwing om te bieg. „Maar sy weet jy was uit. Sy sal allerhande gedagtes kry; jy weet hoe sy is. Ek

bedoel . . . daar was 'n man wat probeer het om selfmoord te pleeg. Daar word baie gegis oor wie die redder is."

Waarom sê hy nie openlik wat hy dink nie? Dis eenvoudiger. Maar dis soos mense reageer op dinge wat hulle nie verstaan nie: indirek, deurdrenk van vae beskuldigings.

„Ek was by die meer”, sê ek plotseling, om hom te skok.

„En jy het niks gesien nie? Jy weet niks?” vra hy soos 'n speurder wat 'n verdagte ondervra.

Ek trek my skouers op en besluit om my troefkaart te gooi. „As ek sê dis ek wat die sogenaamde heldedaad verrig het, wat sou vader sê?

Hy is nie verbaas nie, asof hy dit ver wag het. Maar hy bewe merkbaar.

„Waarom het jy . . .”

„Wat kon ek anders doen?” val ek hom in die rede.

„Maar waarom? Dis nie natuurlik nie!” Hy word senuagtig en maak niksseggende gebare met sy hande. „In godsnaam, Jacques, ek het geweet jy is vreemd, maar dit!”

„Moes ek myself soos 'n stoetbul vertoon het?” vra ek kalm.

„Is dit wat vader sou verwelkom het?”

Hy kyk pleitend na my. „Jy handel so vreemd, so onverstaanbaar”, prewel hy eindelijk. „Ek verstaan nie.”

„Luister, Vader”, sê ek uit die hoogte, want die gesprek het myns insiens lank genoeg geduur. „Ek het die man nie gered omdat hy 'n mens was nie. My sogenaamde heldedaad was 'n refleksbeweging, niks meer nie. As 'n kat ingeval het, sou ek hom ook uitgehaal het — met dieselfde ‚heldhaftigheid’. Nee, Vader, die waarheid is eenvoudig genoeg. Vir my was daar geen risiko aan verbonde nie. Ek is 'n goeie swemmer, en buitendien, Vader, almal weet die water is skaars drie voet diep op daardie plek.”

A, die waarheid, die reine onvervalste waarheid! Hoe helder klink dit nie in hier doolhof van onopregtheid nie!

„Maar Jacques, my seun, daar is mense wat jy in aanmerking moet neem.”

Ek bars uit van die lag. Verbeel jou, *ék*, 'n individuele mens, moet ander mense in ag neem. Belaglik! Ek sê hooghartig:

„Ek het altyd gedink mens moet jouself eers in ag neem. Dis immers natuurlik en algemeen menslik.” Sy gesigspiere ruk en ek gaan voort: „Kom nou, Vader, erken dit, by u is dit 'n kwessie van eenvormigheid. U voel beledig omdat u nie die kans sal hê om by ander mense oor u seun te spog nie. U wil hê die koerante moet opdringerige artikels skryf, my lewensverhaal skryf, opgeluister met roerende foto's van moeder en u. U wil hê hulle moet die ganse wêreld vertel hoe u en moeder my van kleinsaf 'n sin vir waardes op die hart gedruk het, sodat

ek nie anders kon nie: ek moes die arme man red; dit was in my karakter, vooraf so bepaal. Nee, Vader, ek *wou* die man red! Niemand is daarvoor verantwoordelik nie, behalwe ek. Maar waarom redeneer ons? Dink u werklik die man is dankbaar dat ek sy lewe gered het? Die koerante sê so, Vader, en daarom glo u dit, huid en muid. Dink vir 'n oomblik daaraan; waarom sou hy juis iets aan my verskuldig wees? Miskien wou hy sterf. Miskien het ek hom 'n ondiens bewys en haat hy my daarvoor. A, Vader, toe hy daar op die kant van die meer gestaan en gewaag het om sy toekoms in sy eie hande te neem, toe, Vader, *toé* was hy 'n individu, 'n tragiese mens. Toe was hy vir die eerste keer groot. Maar gestel nou hy is jammer oor sy vroeëre besluit, dan sal hy wil weet wie ek is sodat hy dankie kan sê. Dankbaarheid is 'n verpligting waaraan mens nie kan ontkom nie, Vader. Dit is die ding wat ons bind, wat ons slawe maak. Oorsaak en gevolg, daad en beloning, dit alles gaan hand aan hand. Die een man kan die ander nie aan die keel gryp en sê: „betaal my wat jy skuld” nie. In die gemeenskap word die goeie daad verrig en die beloning ontvang: alles netjies afgerond. Nee, Vader, dis nie vir my nie. Ek kan nie my hand oopmaak en die prys van die gemeenskap aanneem nie. Dit pas nie by my individualiteit nie. Ek verkies om alleen te staan, suiwer te bly . . .”

My laaste woorde het in die leë vertrek gedraal. Vader het uitgestap en my soos 'n onwelkome gas alleen in die kantoor laat staan.

.

1 Februarie: Ek het hom gesien! Hemel, ek het hom gesien. Iemand het hom tussen 'n skare uitgewys en gesê: „Dis die man wat nou die aand gered is.”

Ek het myself betrap dat ek na hom staar. Waarom? Daar is niks aan hom wat anders is nie. Hy is die gewone lengte en bou; hy besit nie 'n besondere persoonlikheid nie. Waarom kan ek my oë nie van hom af weg hou nie? Wat het ek met hom te doen?

Ek sal maak of ek hom nie sien nie. Hy bestaan nie!

.

2 Februarie: Goed, hy bestaan! Hy is 'n individu soos ek. Maar wat het dit met my te doen? Hy het reg om een te wees as hy dit verkies.

Ek het hom vanmiddag weer gesien. In die Gedenkpark. Hy is slank en sy neus is effens gebuig. Miskien is hy middeljarig; die grys aan sy slape getuig immers daarvan. Sy voorkoms het my om een of ander rede gefassineer. Ja, ek sal dit erken; ek is seker van myself, ek vrees nie invloede van buite nie.

Ek weet daar is mense wat sê dat mens 'n persoon dophou

omdat hy 'n houvas het op jou. Belaglik! Ek stel belang in doen en late; waarom sou ek nie? Ek het hom immers gered; hy is as 't ware my skepping; hy was potensieel dood en ek het hom nuwe lewe gegee.

A, *dit* is individualiteit: om jou te laat geld, om iemand te besit, iemand volkome te oorheers — sonder sy wete.

8 Februarie: Daar het alreeds 'n radikale verandering in my denkwysse gekom. Die alledaagse lewe is 'n droom; my droom, my individualiteit is die enigste werklikheid. Ek word meer en meer bewus van my heilige roeping om ander te oortuig van hulle kleinlikheid, om blinde oë te laat sien.

Arme verdwaaldes, hoe min verstaan julle! Hoe oppervlakkig is julle lewenspatroon!

Wie sal julle red as *ék* dit nie doen nie?

13 Februarie: Ek het vanmôre finaal besluit om my kantoor-kollegas se onsinnige praatjies te ignoreer.

Dit het geslaag! Die hoofklerk het sarkasties van my „hooghartige houding” gepraat. Ek het gelag en hy het gebloos.

O, heerlike triomf! O bewussyn, O wete van my meerderwaardigheid!

18 Februarie: Ek het 'n ontsettende ontdekking gemaak. Dit was terloops; ek het nie daarna gesoek nie. Maar wat maak dit saak wie hy is! Maak sy sosiale posisie sy lewe meer waardevol?

Goed, hy is 'n vooraanstaande sakeman. Hy het blykbaar baie vir die land se ekonomie gedoen. Die koerante maak baie daarvan; hulle kan nie uitgepraat raak nie. Hoe kleinsielig! Die mens wat „iets” bereik het, se lewe is openbaar.

Die koerantredakteurs beskou dit as hulle reg om sy verlede in kleurrike taal op te dis. Maar ek sal voortgaan soos in die verlede; ek sal hulle ignoreer. Het ek nie geslaag nie? Was ek nie weke lank onbewus van sy sogenaamde belangrikheid nie?

Hierdie valse, verdraaide waardebeseef raak my nie.

20 Februarie: Ek is belaglik, absoluut belaglik. Ek steur my aan elke Janrap en sy maat. Ek het myself tweekeer betrap dat ek luister na aanmerkings oor die man wat ek gered het. Wat het sy lewe met hulle uit te waai? Is hulle toekoms afhanklik van sy verlede? Al wat hulle weet, is wat die gulsige koerante hulle vertel, en hulle praat asof hulle alwetend is!

O, die dwaasheid van die onkunde!

21 Februarie: Waarom laat koerante mense se private lewens

nie alleen nie? Joernalistiek is openbare dokumentasie, waarom weerspreek dit homself?

Ek wou nie lees nie. Dit was nie eers my koerant nie. Twee geverfde vroue het voor my in die bus gesit. Hulle was deurweek met goedkoop seks, soos die koerante wat hulle gefynkam het.

„Net soos ek gedink het”, het die rooikop gesê. „Dit was al die tyd oor 'n girl.”

„Fancy that, nè”, peins die ander.

„My man sê mos daar is 'n vrou agter alles”, bely die rooikop, asof sy die stelling bepeins en verskoning maak vir die ganse vrouegeslag.

„Fancy that”, antwoord die ander. „En nou gaan hulle trou. Listen, dear, enige vrou sal met 'n man trou as hy probeer het om selfmoord te pleeg ter wille van haar. That's what I call true love.”

Ek kon nie langer luister nie. Hoe vulgêr is mense nie! Hoe plat, hoe alledaags hulle gedagtes! Alles wat die koerante skryf, word verslind, alles word sonder meer aanvaar, asof die waarheid 'n enkelvoudige konstante waarde het. O, mag van die geskrewe woord, ek vervloek jou! Jy vernietig alle individualiteit. Jy is verantwoordelik vir die kleinlikheid.

.
22 Februarie: Ek het hom gevolg. Hy het 'n vrou in 'n motor geliefkoos en ek het hulle met ingehoue asem gade geslaan. Waarom sou dit my beïndruk? Hy is nie die enigste wat sy lewe op die altaar wou lê ter wille van die liefde nie. Mense pleeg gedurig selfmoord in fiksie en in realiteit, en niemand word bevoordeel nie. Tog . . . daar is 'n verskil. Ek was nie daar om hulle te red nie; hulle staan apart van my, maar hý . . .

Ek moet die gedagtes afskud. Dis onsinnig om sô te redeneer.

.
28 Februarie: Hy het my gesien. Hy het my reg in die oë gekyk en gefrons. Het hy my herken? Hy moenie . . . hy mag nie! Ek moet kalm bly, ek moet my opgewondenheid bedwing, ek moet maak of ek onbewus is van sy bestaan.

So ja, hy kyk weg. Ha-ha-ha . . . dis maklik om mense om die bos te lei . . .

.
3 Maart: Ek is besig om kranksinnig te word; ek doen dinge teën my wil. Ek is soos die ander rondom my: ek praat soos hulle, ek word deur dieselfde eenvormige drange voortgedryf. Wat onderskei my dan van hulle, van hierdie eenselwige patroon, hierdie getokkel op dieselfde snaar?

Ek moet van vooraf begin. Ek moet 'n individuele lewens-

wyse uitwerk. Ek moet tot in die fynste besonderhede bepaal wat ek moet doen en wat nie. Eerstens sal ek die paragrawe wat na hom verwys uit my dagboek skrap. Ek sal alle gedagtes en gesprekke oor sy ellendige selfmoordpoging stelselmatig vermy. Tweedens sal ek myself verder van die sosiale lewe afskei. Ek sal met vakansie gaan sodat my gees gereinig kan word. Weg, ja, weg van die sielodende eendersheid, die doellose voortdryf na 'n onbekende bestemming.

Nee, dit durf ek nie doen nie. Helaas, my plek is hier, my taak lê hier. Hier moet ek stry, hier moet ek ly.

.

7 Maart: Hemel, daar is hy! Die vrou is by hom. Sy is reeds besig om haar gemaklik in 'n stoel neer te vlei. Hoe grasiuus lyk sy nie!

Ek moet gaan. Wat het ek per slot van rekening in die restaurant kom soek? Kelner! Ek moenie te hard praat nie . . . hy het my gehoor, hemel, hy het my gehoor! Hy kyk stip na my; ek kan sy oë op my voel. Kelner! Waarom kom die vent nie? Dis sy werk om gehoor te gee as 'n klant roep.

So ja, ek kan die kelner se voetstappe hoor naderkom. Ek sal ongeërg bly, maak of dit warm is, of . . .

Dis hy! Hoe durf hy my geselskap opsoek, sonder dat ek hom nooi? Ek sal hom op sy plek sit.

Ek ken u nie, meneer. Ja-ja, ek het van u gehoor; almal het al van u gehoor; Is daar 'n sterfling in die stad wat nog nie van u gehoor het nie? Belangrike mense soos u, meneer, is alombekend. Sal u my asseblief alleen laat; ek is nie in die luim om te praat nie. Ek kan werklik nie begryp waarom u u selfmoordpoging met my wil bespreek nie, meneer; u houding slaan my dronk. Ek? U misgis u, meneer, u begaan 'n fout; u verwar my iemand anders. Ekskuus? U is voorbarig, meneer. Wanneer het ek u gevolg? Nee, ek is nie kwaad nie; ek aanvaar u verskoning. Elke mens handel op stuk van sake volgens sy eie individuele lig — al verloën almal daardie individualiteit. Wat presies insinueer u met u wilde bewerings? Ek moet sê u verbaas my. Weet u met wie u praat? Ek is te veel van 'n individualis, ja, 'n individualis, meneer, om gesteur te word. U bewegings gaan my nie aan nie. Werklik, meneer, ek is nie gewoond aan sulke aanmatiging nie; ek moet u vra om te gaan. Sal u gaan, of moet ek die bestuurder ontbied. Vaarwel, meneer. Nee, daar is nie kwade gevoelens nie — al het u my humeur tot die uiterste beproef."

Skitterend! Ek het sy aanval die nek ingeslaan voordat hy behoorlik kon begin. Sien u, dis die verskil tussen 'n individualis en 'n gewone mens: ons ken ons geestelike krag. Verbeel jou,

hy praat of ek afhanklik is van hom. Mens sou sê ek kan nie van hom ontslae raak wanneer ek wil nie. Ek *kán*, ek weet ek kan . . . enige tyd, net wanneer dit *my* behaag.

.
8 Maart: Iets komies het gebeur. Die polisie was hier. Hulle vrae was die gewone, die konvensionele: waar, wanneer en waarom? Alles word saamgevat in daardie drie hoofpunte.

„Waar was u die aand van die 19de Januarie?”

„By die meer.”

„By die meer?” herhaal die speurdertjie, klaarblyklik nie gewoond aan sulke naakte erkennings nie.

„Waarom sou ek dit ontken, meneer die speurder?”

(Let op die eerlike, direkte wyse waarop ek hom antwoord.)

„U geheue is baie goed, meneer.”

Sarkasme is die uiting van 'n klein gees; dis die preokkupasie van die gemeenskapsmens. Die individu voel hom verhewe bo sulke dwaasheid.

„Wel?” vra ek kalm.

Die man knip sy oë en krap sy kop, asof hy na sy harsings soek.

„Besef u, meneer, besef u dat ons begerig is om die saak op te los. Dis in die openbare belang, meneer, u is dit aan die gemeenskap verskuldig. En aan ons, meneer, ook aan ons.”

Kan iemand my kwalik neem dat ek lag. Dink daaraan: mens gee toe, omdat jy dit verskuldig is aan die gemeenskap. Socrates sou voorwaar gelag het oor sulke gebrek aan logika. Die individu is vry om te kies, maar, let wel, hy moet kies wat die selfsugtige, eiegeregtige gemeenskap bevoordeel; dit is die Alfa en Omega van sy bestaan; na die hoenders met sy eie wil en strewende. Nee, die skyn-moraliteit, daardie soort moraliteit wat toelaat dat bandiete gedwonge arbeid verrig, maar wat slawerny terselfdertyd verdoem. Nee, my gees is verhewe bo sulke skynheiligheid.

Die agbare dienaars van die gemeenskap het natuurlik nie die ironie raakgesien nie. Hulle het nie gelag nie.

.
10 Maart: Ek het erken . . . ek het erken! Helaas, ek *moes*, ek kon nie anders nie. Hemel, wat kon ek anders doen?

Vader het net my hand geskud, asof die waarheid hom stom maak, en moeder het saggies gehuil en my haar dapper seun genoem. Toe het Elize gekom. Haar oë het geblink, onnatuurlik en beklemmend. Ek het my gesig weggedraai.

Hoe het hulle die reggekry om my te laat erken? Ek wou nie, ek het konsekwent geweier om die verklaring te teken, het ek nie?

O swakheid van die vlees! O gees, wat steeds gewillig is, hoe
eensaam is jou paaië nie!

.
13 Maart: Die burgemeester het my in die openbaar geluk-
gewens met my onbaatsugtigheid en teenwoordigheid van gees.
Dit was aaklig. Moeder was bewoë, vol somberheid wat eintlik
nie by die sosiale geleentheid gepas het nie. Vader het sy
pronkduif-houding aangeslaan, en die agbare burgemeester her-
haaldelik verseker van sy hoogmoed en sy trots. Hoe vulgêr,
hoe onuitspreeklik klein! Wat doen ek hier . . . *ék*, 'n individu!

Ek is na 'n noenmaal uitgenooi . . . deur *hóm*. Hemel, is die
man gek? Wat het ek met hom te doen? Haatlike plig! Ja, plig,
wat anders is dit? Hy gee net so min om soos ek; dis die ge-
meenskap wat eis dat hy my vergoed.

Ek het die uitnodiging aanvaar. Ek moet kranksinnig wees,
nie verantwoordelik vir my dade nie. Hoe anders verklaar julle
my gedrag, my willoosheid?

Elize gaan saam. Dankie! Ek kan die aand nie alleen te-
gemoet gaan nie.

16 Maart: Ek voel eensaam . . . Hoe eensaam is ek nie! Ek
het vanmôre met 'n ontsettende hoofpyn opgestaan. Ek het in
die spieël gekyk. My gelaatstrekke was vreemd, my vel verwelk
soos rose in die somerson. Ek moes my eie oë vermy. Daar was
niks individueels in nie, net 'n plat alledaagsheid.

Ek het eensaam gelyk, en daarom het moeder my in die bed
gesit en 'n dokter ontbied.

.
31 Maart: Ek het vir twee weke nie die dagboek oopgemaak
nie. Daar is baie om te skryf: oor die talle mense wat my
besoek; joernaliste wat vrae vra ter wille van die gemeenskap se
onversadigbare nuuskierigheid; oor die dokter se uitsprake en
vermanings wat met my siekte niks te doen het nie — alles ter
wille van die publiek; oor Elize wat plotseling ontdek het dat
sy nie sonder my kan lewe nie . . . Ek voel so alleen!

Ek moet van hierdie dwingende gedagtes ontslae raak, maar
ek kan nie skrywe nie. Ek lê begrawe in my bed soos 'n gestor-
wene.

Ek het gesterwe, nie omdat ek verloor het nie, maar omdat ek
so intens bewus is van my nederlaag.

.
1 April (?): Dit was 'n paar uur later, of miskien wat dit 'n
paar dae of weke — wie weet, tyd is relatief. 'n Motor het
lankal tot stilstand gekom onder 'n wilgerboom langs die rivier.
Maar die drie insittendes het nie beweeg nie.

„Wel?” vra die blas man eindelijk in 'n skerp stem. „Wat

het jy vir jousef te sê? Moet net nie verskonings maak nie; dit verveel my altyd. Ek kry altyd die indruk dat die man wat verskonings maak nie vergiffenis soek nie, maar eerder regverdiging. Toe-toe, ek wag, dit word laat."

Die jong man sluk en kyk weg. Die jong vrou langs hom glimlag liefvallig en nestel teen hom aan.

„Het jy die dagboek saamgebring?" vra die blas man.

„Ja."

„Gaaf, gee dit hier."

„Wat wil jy daarmee maak?"

„Maak? My liewe mens, dit behoort aan die verlede. Toe-toe, gee dit hier; die lewe staan nie stil nie. Laat ek jou vertel, my vriend, die verlede wil niks met die toekoms te doen hê nie. Ja, ja, dis beter, jy is verstandig. Het jy vuurhoutjies byderhand? Wat ek daarmee wil maak? My liewe kêrel, ons is lankal verby daardie vrae. Wat het van jou sigaretaansteker geword? Moenie vir my sê jy het rook opgegee nie! My liewe mens, neem 'n sigaret. G'n wonder jy lyk so bekaf nie. Kyk na jou hande, man. Dit bewe — van pure ledigheid, niks anders nie. Kom nou, kom nou, 'n man van die wêreld lyk nie so nie. Waarom huiwer jy? Hemel, vergeet jou eksperiment! Dit was heroïes en so voorts, maar dis verby, dank die hemel daarvoor. Wag, ek sal die boek self aan die brand steek, so ja, sien jy self, niks is makliker nie. Laat dit jou nie vry voel nie? Voel jy nie die oorwinning in jou binneste opwel nie?"

„Ons hou môreaand 'n partytjie", sê Elize en skuif nader aan hom.

„Waarom", vra die jong man meganies. Die blas man en Elize lag gemoedelik.

„Liewe Jacques", sê sy. „Jy is altyd vol grappe. Reken bietjie, hy wil weet waarom. Dierbare Jacques, ek het jou so lief, ek is so trots op jou. O Jacques . . . Jacques, jy is 'n groot man. Almal sê so; jou naam is in al die koerante. Ek wil so graag spog met jou. Hoe kan ek as jy aanhou weier om saam te gaan partytjies toe? Hm, Jacques?"

Die jong man neem 'n sigaret en blaas die rook by die motorvenster uit. Hy kyk na die brandende boek en dink treurig: Wie sal my nou glo? Wie sal ooit weet van my lyding, my stryd om my individualiteit terug te wen? Noudat niemand my dagboek kan lees nie, wie sal my glo? Wie? Niemand weet nie, niemand nie, behalwe ek. En ek . . . hemel ek wil vergeet!

Die blas man lag asof hy die bleek jong man se gedagtes kan lees.

PIROW BEKKER

TARENAAI

Duisterheid is lig geboor.

Verlange is 'n klein fluit
teen die rooi verhemelte
van die dag.

Lewe is soek, trek
oor dou en duifedoring,
staan voor 'n koeël se stof;
op 'n dag ontdek:
die koring slaan uit,
of ontnugtering:
die braakploeg laat sink
die korrels kos,
verwikkel die pik
tot grawe.

Vrees is 'n skettering,
'n hakkelbou
van angswoorde
of wegsnel
in kringe
om die bosse
of stom stamp
en wip
in 'n sifdraadhok:
'n hart wat klop.

Rus is 'n kort vlug
en swaar val
op 'n boom
vir die vlak slaap
in 'n tak weg van die nag
hier onder.

Ek is in 'n kantoor, Frikkie ook. Ons werk nie juis in die kantoor nie, ons is sommer hier.

Sy lessenaar staan skuins oorkant myne sodat ek hom altyd van die kant af sien. Verby hom kyk ek altyd by die venster uit. Daar is sulke hoë geel geboue met sulke dik wit betonstrepe tussen die verdiepings. Die geboue staan in nou rye. Ek maak my oë net so effentjies toe dan word dit hoë kransmure, hangend „somber en swanger van onheil” soos daardie boek wat ek verlede week gelees het, sê. Onder, onder waar die son nog net kouterig skyn, skeur die woeste rivier nog dieper in die soliede rots in. Die water is woes en vinnig, kort-kort blink die sonlig op iets wat vinnig verbygesleur word. Hoog teen die blou lug duik so 'n vlermuis-dier met skerp tande teen die rotse verby. Swaar dreun die onkeerbare water, mensekoppe, arms, hande, brille, spoel in die stroom.

Hier kom meneer De Wet in, hy stap vinnig met lêers onder sy arm vir Frikkie. Hy kyk verbygaan skuins vir my, maar dis niks want ek werk met die balpunte aan die oop lêer voor my. Meneer De Wet buig by Frikkie en beduie vir hom met sy vinger hard of die papier. Frikkie buig half oor die werk en sê ja meneer. Meneer De Wet stap praat-praat uit, Frikkie vra nog iets agterna maar meneer De Wet kom nie terug nie, hy kom nie sommer terug vir 'n junior nie want hy is al 'n senior.

„Jislaaik, ek moet nog al hierdie goed doen en dan bring hy dit in.”

Frikkie sit sy elmboog op die tafel en sy kop op sy palm en kyk vir die werk. Maar dis nie so erg nie, Frikkie is so 'n ou soos daardie ouens wat min kos eet en in die woestyn bly. Hulle eet nie baie nie, hy werk nie baie nie. Hy werk nie eintlik ooit nie. Hy is 'n kunstenaar op daardie gebied, ek kan dit nie so goed regkry nie.

Frikkie haal sy bril stadig af en vryf die glase blink met 'n skoon wit sakdoek, hy is 'n netjiese ou, myne is altyd gekreukel soos ek my hande afdroog. Dit lyk of Frikkie iets doen as hy sy bril blinkvryf, hy is nie haastig nie maar ernstig en gewigtig. Sy geel snorretjie buig effens ondertoe soos hy konsentreer. Frikkie se snor lyk soos hare onder 'n mens se arm.

„Hoe lyk ek sonder my bril?”

Frikkie kyk vir my met sy bril vraend in sy hand.

„Jy lyk 'n bietjie ouer sonder jou bril, dis jou snor.”

„Is dit?”

Frikkie sit sy bril op en dink hoe hy ouer lyk sonder sy bril, maar hy kan ongelukkig nie sonder sy bril rondloop nie, maar asters hou van 'n snor, so een soos syne, nie te groot nie. Hy streef lig aan sy snor met sy linkerhand en kyk vir die muur.

Gister het Frikkie ook so by sy werk gesit en lank na die muur gekyk. Ek dink die pleister is al so 'n kolletjie half krummelrig daar waar Frikkie altyd kyk.

„Ek wonder wat moet ek nou doen ou Jan.”

Ek het opgekyk vir hom.

„Man ek moet vir Rina volkspele toe vat, ek weet nie wat gaan ek maak nie.”

Ek was 'n bietjie verbaas want ek weet Rina is vir Frikkie 'n soort raamwerk om allerhande pienk drome aan te weef.

„Maar dan's jy mos bly, Rina van die tiksters?”

„Ja maar man ek kan nie volkspele doen nie.”

Frikkie het heeltemal skuins agteroor in sy stoel gedraai met sy pen lig in twee vingers gehang.

„Hoekom het jy haar nie gesê nie?”

„Is jy mal! Dan gaan sy saam met 'n ander ou!”

Frikkie het sy pyp begin stop want ek het hom amper opgewonde gemaak.

„Sê jy het jou knie seergemaak, dan gaan jy saam maar doen nie volkspele nie.”

Frikkie het lank vir my gekyk met oop blou oë, hy het gelyk of hy nie agter sy bril is nie. Hy het gedink hoe hy 'n lap om sy knie draai en dan moet kruppel loop saam met Rina, maar hy sal nie volkspele hoef te doen nie. Hy het sy pyp uit sy mond gehaal en gesê. „Ja . . .”

Frikkie was lus vir gesels.

„Jy weet, asters is darem snaakse goetertjies, ek bel netnou vir Rina en vra wat doen sy vanaand, en sy sê volkspele, en ek kan saamkom as ek wil, en nou-die-dag wou sy nie kom dans nie, ek kan haar nie verstaan nie.”

Maar ou Frikkie is verkeerd, asters is nie so snaaks nie, 'n mens kan hulle verstaan. Hulle dink nou wel nie as hulle iets doen of so nie maar hulle doen alles op gevoel. 'n Mens moet net weet wat hulle gevoelens is dan weet jy wat hulle gaan doen.

Ek weet wat hulle gevoelens is, ek weet hoekom trek hulle partykeer sulke klein broekies aan en sulke nou truië. Maar ma het altyd gesê: „Jannie, moenie die perskies ryp druk nie, wag 'n bietjie tot die regte tyd.”

Sarie hier by die tiksters sal jy nou dink hou niks van my nie. Sy's maer en het so 'n benerige gesig, maar sy maak haar oë rondom swart en die ouens „val almal” vir haar. Maar ek

praat nie juis met haar en so aan nie want haar arms is te dun en 'n mens kan die been van haar elmboog sien. Maar sy is kortaf met my en ek weet hoekom. Ek het eendag so gebuk oor lêers wat ek deurgesoek het daar by hulle. Toe kyk ek toevallig op en sien sy kyk vir my. Ek het vinnig omgedraai en toe geloop want ek het half geskrik, ek weet wat haar gevoelens is.

Maar ou Frikkie nie, hy weet nie hoekom sê asters ja as hulle nee sê nie. Hy dink hulle is onmenslik, goetertjies wat nie in die nag slaap nie maar saggies rondfladder met deurskynende vlerkies wat blink met allerhande kleure soos 'n seepblasie. Hy sê gister vir my: „Ou Jan, as ek haar maar net eenkeer so kan druk teen my . . . as ek net eenkeer haar hand kan vat . . .”

Hy het gisteraand baie keer haar hand gevat en sy snor sit nog op dieselfde plek. Dis anders as jy 'n aster soen en haar oë swart kolle naby joune en haar asem is warm en geurig en haar lippe sag, gretig. Frikkie weet nie asters hou daarvan om ouens te soen nie, hy weet nie hulle is soos hy nie, hy weet nie hoekom trek hulle sykouse aan nie.

Vlieë soen mekaar seker nie, hulle oë is te groot. Hulle het sulke groot rooierige oë, as hulle mekaar wil soen sal hulle oë teenmekaar druk, miskien maak hulle soos die Eskimo's. Klein vliegies. Hulle word groot darem in 'n groot ruwe wêreld. Eindelose ruimtes, sterk winde, moorddadige reuse, maar hulle het nie liefdesprobleme nie.

Frikkie staan voor my met sy hande in sy sakke en rook sy pyp sodat ek hom moet vra hoe dit gisteraand gegaan het.

„Hoe het dit toe gisteraand gegaan?”

„Vrot, sy's seker nou klaar met my.”

„Het sy agtergekom jy lieg oor jou been?”

„Nee man, ek het nie gesê my been is seer nie, ek het volkspele gedoen en toe 'n gemors gemaak. Toe sê ek ek het hoofpyn en gaan sit eenkant.”

„My magtig Frik, hoekom het jy nie gedoen wat ek gesê het nie!”

„Ag man, ek kan nie vir Rina lieg nie.”

Frikkie kyk vir my en vat dan aan sy pyp se steel.

„Sy's seker kwaad vir my want sy't naderhand gesê ons moet maar loop. Toe ons by die huis kom het sy by die hekkie gestaan, dit het gelyk of sy iets wil sê, of wil hê . . . ek weet nie wat nie . . .”

Frikkie krap sy snor met sy pypsteel.

JOHAN LOHMANN

DIE GROOT TOESPRAAK

Eindelik het die geleentheid gekom.

Lankal seek ek daarna om vir my medemens en tydgenote te beduie hoe dwaas hulle lewe, hoe elkeen self die slagoffer word van sy eie dwaasheid.

Nou is die geleentheid daar.

Vroeg vanmore het die tehuis vir oues van dae gebel om te vra of ek nie so vriendelik sal wees en die feesrede hou nadat die burgemeester geskenke en versnaperings aan die inwonendes uitgedeel het. Dis nou die inrigting waar my ou oom Jan ook inwoon.

Ek het ingestem. Sommer dadelik. Dit kon nie die indruk laat van oorgretigheid nie, want ek ken die huisvader baie goed. Tog het ek lankal sit en wag op 'n volmaakte geleentheid waar jy kan sê wat jy wil en jou gehoor van weerlose ou mense kan nie antwoord nie, juis hulle wat volop geleef het soos dwase en nou aan die einde van hulle lewe ruim geleentheid het om hulle oor daardie dwaashede te besin.

Of ek so vriendelik sal wees . . . ?

Vriendelik.

Terwyl alles helder in my gees staan het ek aantekeninge begin maak oor wat ek sou kwytmaak. Een vir een sal ek hulle deurloop, die ou sondaars, en hulle oopspalk daar voor almal. Ek ken hulle so goed met hulle bedekte klein sondetjies en groot oortredings waarop hulle heimlik nogal trots voel, en waarmee hulle jou telkens sit en verveel, oor en oor deur die jare heen as jy vir jou ou oom gaan kuier en dan naderhand niks meer het om oor te gesels nie. Mense wat net maar vir die dood sit en wag, het reeds gesterf. Hulle wag net maar nog om om te val. Hulle gees is vasgevang in die patroon van wat verby is — die enigste bron waaruit hulle geselskap opstoot.

Vanselfsprekend sal daardie oom van my die eerste aan die beurt kom. Maar ek sal dit versigtig aanpak—maak asof ek oor 'n geval praat waarvan ek gehoor het in Holland. Dis tog ver oor die see en geeneen van die oues sal ooit droom om my geloofbaarheid in die twyfel te trek nie. Net die ou mens wat skuldig is, hy sal alleen weet dis vir hom bedoel. Hy sal swygsaam word, sy kop laat sak, en al die smaak verloor in die pakkie snoepgoed wat hy so pas gretig van die burgemeester ontvang het. So sal ek met elkeen van hulle se gal werk, totdat hulle daar sit, nors en nurks, vervalte en vereensaam, te vasgevang in wroeging en verwyte om eers hulle hande te klap as ek klaar is.

Sal ek so vriendelik wees? . . . Gmf!

Oom Jan se geval eerste. Ek skryf op: Party mense troetel so graag hulle eie belange en voordeel dat hulle nie die nood van ander kan raaksien nie. *Troetel — nogal netjies gestel.* Van 'n vriend in Holland weet ek dat hy arts wou word. *Dit klink so vernaam as mens 'n vriend oor die water het.* Hy het 'n ryk peetoom gehad. Ongetroud, oud. Van kleins af het almal my vriend aangewys as sy peetoom se erfgenaam. In die familiekring was daar heelwat afguns gaande hieroor van verwante wat gemeen het hulle het 'n groter aanspraak. Peetoom het hardhandig ingegryp en gesê sy besittings is sy eie goed. Hieruit het almal afgelei dat my vriend erfgenaam sou wees en toe maar mor-mor geswyg. Daarna het peetoom besondere huisvriend geword by sy peetkind en die grootste geneentheid ondervind in die huiskring — soos dit maar altyd gaan wanneer 'n ryk oom in die buurt is. Hy kon kuier net wanneer en so lank hy wou. En hy het deeglik gebruik gemaak.

Toe kom die dag dat my vriend die skool verlaat, gereed om universiteit toe te gaan. En nou sou die peetoom die stilswyende verwagting werklik maak: die nodige geld gee of minstens renteloos voorskiet.

My vriend gaan kuier by sy peetoom en stel sy versoek. Peetoom luister aandagtig, sê toe: „Jong, ja so 'n plan het ek gehad. Maar nou is dit moeilik. Julle weet dit nog nie: ek gaan trou met tant Miemie. Van haar vyf kinders weet jy goed genoeg. Hulle is nog bra klein en sal almal van voor af enduit deur die skole gehelp moet word — klere, boeke, skoolgeld, honderd-en-een dinge wat nodig is by kinders: tande, operasies . . . jy weet self. Nou word die vrag sommer te groot. Vir jou is dit seker jammer. Ek is self half spyt. Gelukkig is jy darem al deur die skool en kan self verdien en spaar om later te studeer, wie weet. Loop daar iets met my verkeerd, sal ek dalk nog by jou moet kom aanklop. Die ou man probeer met 'n grappie sy peetkind oor die skok van teleurstelling heen help.

My vriend is daar weg met onaangename gedagtes oor ou mans wat laf is om te trou. Opgewekte verwagtings — iets vir niks — wat nie bevredig word nie, werk pynlik na weerskante toe.

Toe gebeur dit. Na enkele jare in die diens het my vriend goed opgang gemaak. Toe speel peetoom bankrot. Die weduwee met vyf het hom skoon uitgeboer en hom toe boonop net so laat sit. Die ou man moes alles tot kontantgeld maak om sy skuld uit te wis. Uitgeskud, is hy met genadepensioen opgeneem in 'n tehuis vir oues van dae. Sy gretige bloedverwante van vroeër wou van hom niks weet nie, en toe moes my vriend

genade betoon: rookgoed, hier en daar die nodigste stukkie klere, en boonop gereelde besoek.

Wat het hierdie ou mens met sy geleenthede uitgerig? Nou het hy seker baie tyd om honderd maal elke dag met spyt te dink: Het ek maar só of só opgetree.

My vriend skryf dat hy die ou mens graag en dikwels besoek. Hy bekla hom glo nooit oor sy lot nie, miskien te bang my vriend sal skamper praat van verdiende loon.

Hierdie laaste gedagte sal ek uitspreek besonders om vir oom Jan op sy gevoeligste plek te piets met die voorslagpunt van venyn. Hy sal dink: Bespot die klein bog my tog nie werklik elke dag terwyl hy kántig so vriendelik is nie? Is dit nou menslikheid?

Ek lees my aantekening oor oom Jan na. Ja, dis goed. Ek sal die oubaas leer dat mens nie net ander mense se verwagtings kan verwoes sonder om ook self verwoes te word nie. Dis die lewe. Wat maak dit saak dat hy hom sal wil verdedig as hy kon?

So sal ek met oom Jan werk.

Daarna sal ek heeltemaal op 'n ander vlak vir tant Sanna pak, soos iemand wat 'n verhaal skryf en dan elke slag opklim na iets hoërliggends, sodat die leser van hoogte tot hoogte styg. Dis mos modern. Tant Sanna is die deftige ou met die kierie waarop sy stut as sy loop. Kastig omdat haar een been swak is, maar eintlik net om vernaam te lyk, sy wat al ewig spog met 'n ou Kaapse snuifdoos wat gemaak is deur Lotter en haar silwer vurk en lepel wat gemaak is deur Smit — silwergoed van vroeër wat so skaars is dat almal wat daarvan besit se name op 'n spesiale lys aangehou word in die museum vir oudhede in Kaapstad. Haar naam is op die lys. Het dit self daarop laat plaas, laat verstaan dat sy moontlik die stukke aan die museum sou skenk . . . as . . . as . . . nou ja: as! Nou pamperslang die museum haar so 'n bietjie: kennisgewings van hulle verrigtinge, jaarverslae, spesiale uitstallings. Dit laat haar so belangrik voel en sy wys dit so terloops aan die ander ouens. Hulle kyk eintlik skeel van jaloesie.

Met ou tant Sanna wil ek anders werk. Daardie waardevolle silwer moet soos saagsel voel in haar hande. Besonderlik vir haar bedoel, sal ek vertel van die ou dame wat as vrygesellin gewoon het in 'n groot huis in een van ons universiteitstede. Sy was bemiddeld, eie huis, selfstandig. Sy het nooit iets weggegooi nie, alles netjies bymekaar gemaak en weggepak in die groot skuur op die werf. Nou die dag is sy dood. Die universiteit is haar erfgenaam. Een voorwaarde: vir vyftig jaar moet alles in die skuur onderhou word net soos dit is. Vol verwagting

is die universiteit se mense daarheen. Die inhoud van die skuur word sorgvuldig opgeskrywe: 20 stawels elkeen van 365 ronde kartonskyfies wat dien as proppe vir melkbottels, elkeen met 'n gaatjie in die middel soos die bottel oopgesteek is. Die ou vrou het vir twintig jaar lank elke dag een pint melk gekoop en die prop bewaar. Dit het hulle op 'n gedagte gebring: in die tydsbestek moes daar vyf skrikkeljare gewees het. Hulle tel dit na. Ja, elke skrikkeljaar se pak het 366 proppe. Een stawel lyk kleiner as die ander. Hulle kontroleer. Presies 21 proppe ontbreek op 265. By die bure word vasgestel dat die ou dame ongeveer tien jaar gelede 'n broer deur die dood verloor het. Met die was sy drie weke weg uit die dorp. So lê haar lewe opgestawel soos proppe — 7,274 stuks. Wat moes die universiteit daarmee doen? Hulle soek verder: lê vuurhoutdosies, rye en rye stawels tot teen die dak. Metaaldoppies van limonadebottels: rye op rye . . . Vierkantige stukkies silwerfoelie wat gedien het as sjokola-omslae, netjies plat gestryk en vasgebind in pakkies met 'n draadjie garing: pakke en pakke. Proppe van asynbottels; kaste vol. Afgeleefde skoene, ou hoede, haarnaalde, verroeste spelde — alles wat in 'n leeftyd van twintig jaar bymekaar gemaak is. Waardeloos? Die universiteit moes dit aanvaar, want hulle wou die grond hê vir uitbreiding. Watter nut het die ou dame se versameling? Maar sy is nie die enigste wat snaaks is nie: sommige mense maak ou koerante bymekaar. Ander versamel ou boeke. Weer ander posseëls. Party het gebruikte tremkaartjies vergaar, en ander ou tremse. Sommige kan om die dood nie by 'n ou spyker of 'n moertjie verby loop nie. Party vrouens bewaar die verdroogde blare van die eerste blom wat 'n jonkman aan hulle gegee het in hulle Bybel. Dis naderhand so verdroog dat mens dit met een asemstoot — pfoe! — kan wegblaas! Party mense bewaar 'n sakdoekie van 'n nooientjie — vergeel en deurgelê en vertoing, en om liefdeswil gooi hulle dit naderhand maar weg om ontslae te wees daarvan. So verval alles waar die hart aan hang en dis uiteindelik net 'n las wat nog boonop moet opgepas word ook. Almal van ons maak sulke goedjies bymekaar, om uiteindelik ook maar te ontdek dis waardeloos, spinnerakke, stof. Wat skeel dit nou of party van die goed wat ons so bewaar van goud is, of silwer? 'n Snuifdoos? 'n Lepel? Al verskil net: goud en silwer bêre ons in museums, dan duur dit soveel langer voordat mens die verganklikheid daarvan agterkom.

So ja, as ek dit gesê het sal ou tant Sanna so fyntjies om haar neusvleuels bewe. As sy ooit weer haar „Kaapse silwer” aan mense wys, sal sy weet: Waardeloos! Stof! In die pad! Rommel wat jy naderhand maar in 'n museum wegpak omdat

jy anders daarmee opgeskeep is. Net soos mens met ou mense maak: Hulle kom in 'n ouetehuis om onder die voete van hulle kinders uit te wees.

Daar kom drif in my denke. Vurig gaan ek voort met my aantekeninge vir die vriendelike toespraak. Op nog 'n hoër vlak sal ek nou sommer onder die bondel skiet — een moet ek tref. Ek vertel van die afgeleefde ou vader wat by sy seun moes inwoon. Verwaarlosing was sy daaglikse brood — ou klere, vuil buitekamertjie, gebarste borde en koppies. Toe op 'n goeie dag kry die man sy eie klein seuntjie wat op die werf timmer aan 'n leë melkblikkie.

„Wat maak pa se seun?” vra hy trots.

„'n Bekertjie,” antwoord kleinman.

„Om te, ou grote?”

„Eendag as pappie so oud is soos Oupa en pappie woon hier by my in Oupa se buitekamer, skink ek vir Pappie in hierdie beker koffie.”

Nou vra ek vir die oues: Het ons nie almal vergeet om te kyk na ons afgeleefde ouers nie? Is dit miskien die rede waarom ons almal vandag hier in 'n tehuis sit? Het ons nie ons kinders geleer hoe om met hulle ouers te werk nie?

En ewe skynheilig sal ek dan vra: As elkeen van ons moet sê hoekom ons hier een kant moet wag vir die dood, weg van kind en kraai af, wat sal ons antwoord? Is die Vrystaters nie reg as hulle sê die oues moet maar vroegtydig in die lande ingeploeg word vir mis nie?

Teen die tyd sal die hele ou spul al so bedruk wees en neerslagtig dat hulle sal kan skrou van ellende, maar nog is dit die einde nie.

Ja, daar sal die van hulle wees wat sal wil verduidelik hulle het geen kinders nie. Daar sal wees wat hulle uitgetrek het voordat hulle gaan slaap het vir waardelose kinders. Daar sal die wees wat sal wil sê hulle kinders is self so arm dat hulle skaars kos in hulle kindertjies se magies kry. En daar sal die wees wat sê 'n ouetehuis is geen roeshoop nie, maar 'n plek waar oues rustig hulle oudag slyt met hulle portuurs en nie nog nodig het om kindermeid te speel vir klein- en agterkleinkinders nie. Dis alles dinge wat mens weet, maar hulle sal g'n kans kry om dit te sê nie. Eers agterna sal hulle daarvoor dink as ek reeds weg is.

Dan moet ou oom Piet verby kom. Die ou vabond: hy het 'n plaas gehad, skatryk, gesonde vrou, pragstuk van 'n seun. Toe die seun selfstandig moes word, het oom Piet geweier om sy gesag so effens skiet te gee. Die seun moes juis op die plaas bly om te leer boer soos al sy voorgeslagte geboer en geleer

het. Hy moes vir sy vader kneg speel sonder gasie. Elke pakkie sigarette moes hy van oom Piet vra en ontvang, en as die ou man boos was, het die seun g'n rookgoed gehad nie. En toe . . . toe die seun die dag mondig is, het hy sy armsalige ou goetertjies in 'n groot sakdoek saamgeknoop, sy moeder gegroet, die stof van sy vader se plaas van sy voete afgeskud, in die pad geval wat vaal oor die bulte wegsleep die wye wêreld in, en verdwyn uit die lewe van sy huisgenote. Die moeder is dood van hartseer. Die vader het sy belangstelling so in alles verloor dat sy hele besit tot niet geloop het. Naderhand het die kerk hulle oor hom ontferm en die verlate mens laat opneem in 'n tehuis vir oues van dae.

As oom Piet dan so gemaak onverskillig by die venster uit kyk asof hy van geen sout of water weet nie, sal ek weet dis 'n vet kolskoot so in sy blik hart. So sal ek hulle brand met skerpioenangels.

Oom Gert en tant Malie moet ook nog onder hande geneem word, die ou egpaar wat in die sonkamer woon, net langs die trap wat van bo af na die eetkamer lei. Hulle woon in die tehuis omdat hulle heeltemal niks het nie. Maar veral aan tant Malie kan jy sien sy was iets gewoond in haar jong dae: die manier waarop sy nog haar hare versorg, die gewoontetjie om na elke sit eers haar rok met haar hande glad te stryk en dan die ou gestalte regop in die hoogte te dwing. Ja, ryk mense het so 'n vername houding oor hulle dat jy hulle orals kan uitken, al loop hulle ook nie met kontantgeld in hulle sak rond nie.

Ou oom Piet het altyd met sy inkomstevorms gekonkel dat hy omtrent niks van sy groot inkomste aan belasting hoef af te gestaan het nie. Sy opvatting: Waarom sal ek so suur verdien om ministers uit my sak in die buiteland te laat flanker? Wat het die staat ooit vir my gedoen? Die staat sorg tog net vir die armes.

Toe het die misoeste gekom, instorting van die mark, wêreldwye handelslapte, droogte, en tot oormaat van ramp: 'n inspekteur ontdek oom Piet se gedoente met die belasting, en hy moes opdok toe hy dit die minste verwag het of kon bekostig. Skoon uitgeskud, dit het hulle met hom gedoen, drievoudig aangeslaan en nog rente en boete boonop.

En nou sorg die staat vir hom en sy vrou, want hulle tel ook onder die armes.

So sal hulle daar voor my sit: ou Jan Swaardra, wat oorlog toe wou gaan vir die lekker en toe sy heup verbrysel gekry het deur 'n bomskerf. Nou teer hy op 'n oorlogspensioen tussen die oues van dae — vir die lekker. Daar sit ou ta'Nelie wat

nooit 'n man kon kry wat goed genoeg is om mee te trou nie. En nou sit sy met 'n maagdelike oumenslyf veilig tussen 'n klomp ou mans. En tant Mienie wat koshuismoeder was en die kinders laat honger ly het sodat die bestuur haar sorgsaamheid kon prys. Nou weet sy hoe smaak dit om lus te voel vir iets wat jy nie kan kry nie.

So sit hulle met dowwe oë en verrimpelde velle, te vasgevang om op te staan en weg te stap uit weiering om my verdraaiings aan te hoor. Die lewe is reeds agter hulle; vorentoe lê net nog die verwagting van die dood.

En nou kom ek slot se kant toe. Brutaal, soos 'n jong mens wat in alles sy eie sin wil hê, sal ek reguit vra: Het julle nie verdien om opsy geskuif te word nie? Wat wil julle tog buitendien daar buite doen? Die lewe is by julle verby. Of wil julle platgetrap word onder die haastige voete van die jongeres? Hulle wat nog strewe en dans en die lewe wil geniet?

Dink net hoe goed het julle dit in die tehuis: 'n goeie adres, 'n eie kamer, ete op sy tyd, geselskap van jou eie portuur wat net soos jy ook sit en wag . . . sit en wag . . . Wat weet die jong japsnoete daarvan af?

En bedink bietjie: een keer elke jaar kom die susters van die buurt en trakteeer julle so ryklik dat die tehuis daardie aand die koste van die ete uitspaar. Een keer in die jaar kom ons liewe burgemeester en uit die ruimheid van sy burgemeesterlike onthaaltoelaag gee hy 'n pakkie snoepgoed of rookgoed af aan elke ou mens. As julle siek is, kom die staatsarts; as julle verpleeg moet word, kom julle in die hospitaal — alles kosteloos. Is dit nie 'n seën om 'n ou mens te wees in 'n tehuis nie?

Dit alles kry 'n mens sonder dat hulle ooit vasstel of jy dit nou eintlik verdien het. Ek sal dit só stel, dubbelsinnig, sodat elkeen dit maar kan uitlê soos hy verkies.

Dit sal die laaste opmerking uit vriendelikheid wees. In doodse stilte sal ek gaan sit en wag dat die voorsitter almal oproep om te verenig in 'n dankgebed. Daarna sal elkeen op dooie voete saggies heen skuifel na die eensaamheid van sy sonkamer in 'n ouetehuis in die wete dat iewers nog 'n vriendelike mens is wat hulle oudag kom vul het met geloof, hoop, en liefde . . .

Naskrif: — 'n week later — Die slaan aan weerlose ou mense?

Naskrif: — nog 'n week later — Wie hang dan sy eie sondes aan die groot klok?

Naskrif: — somer eendag — 'n Geleentheid wat nie gebruik word nie . . . is dit verlore? . . . Enne . . . kan mens die oortreding teen jou eie ouers verberg? . . .

CLARISSA JACOBI

Kaapse Rhapsodie

HET KASTEEL

Als een aangespoelde zeester op het strand,
Ligt het oude kasteel aan de buitenkant
Der stad, bij huizen vuil, armoedig grauw,
Die pijnlijk jammeren tegen 't klare blauw
Der hemel; bij de ingang pronkt een perk
Fel rode bloemen, dat als krans bij zerk
Poogt een band te vormen tussen het heden,
Het stoere kasteel en 't verlept verleden.

Over de hete binnenplaats sjokken toeristen
Achter een gids aan, met rosse gloei gezichten
Dalen zij af naar muffe kerkers, donker koel,
Waar eens gemarteld werd en menselijk gevoel
Geen toegang had, ze turen naar de wand
Waarin gegrift de doodsnoed van een hand,
In angst geklauwd en in de muur geslagen,
Een schreeuw om God en pijn niet meer te dragen.

Ze staren naar 't spinet van Anne Barnard,
En slenteren door de lange balzaal waar
Zij eens als fiere schrandere gastvrouw troonde,
Ze klauteren naar de trans waar galgen hoonden
Met mensenrechten, griezelen heel even
Zonder begrijpen, tevreden met hun kleine leven,
Geven ze bij de uitgang traag een fooi,
En mompelen iets van interessant en mooi,
Terwijl ze langzaam door de poort verdwijnen,
Het kasteel slaapt en vlakbij denderen treinen.

HET HUIS VAN KOOPMAN DE WET

Als een statige douarière ziet het koopmanshuis neer,
op de leelijke straat met het drukke verkeer,
De kamers zijn ruim en koel, en van plavuizen
Is de vloer, het tikken van een oude klok en 't ruischen
Van dater uit een lekke kraan zijn de eenigste geluiden
Die men hoort, het ruikt naar lang verdroogde kruiden
En oude boeken, op de binnenhof groeit een oude wijnstok,
Die als hij spreken kon vertellen zou van hoepelrok

En waaiers, in de keuken glanst het koper in zonneschijn,
 Bokalen doelloos nu niet meer gevuld met wijn,
 Staan zich in kasten te vervelen, een oude draagstoel
 Waarin eens vrouwen wiegelend droomden van hun doel,
 Getorst door slaven, staat eenzaam en verlaten aan de kant,
 Gelijk een lege schelp, merkklappen geborduurd in oude trant
 Hangen achter glas te vergelen; sierraden gemaakt van haar
 Van eens diep beminde wezens, liggen in vitrines waar
 Men voorzichtig overheen buigt en beschroomd naar ziet,
 Als naar een onbekende dode in z'n kist, geen vrolijk lied
 Klinkt meer uit het spinet, banken en stoelen hebben touwen
 Tussen hun leuning, en staan afwijzend als te koele vrouwen.
 Waar eens gastvrijheid hoogtij vierde heerscht nu stilte,
 Slechts stofjes dansen in een zonnestraal, spottend met kilte
 En schaduwen die men niet ziet, maar zachtjes langs voelt gaan.
 Uit alle dingen staren ons hun schimmenoogen aan,
 Onhoorbaar is hun voetstap, wanneer hun schaduw handen
 strijken,
 Liefkozend over het bezit der eertijds Kaapse rijken.

TAFELBERG OP ZONDAGOCHTEND

Hoerah, ik ben niet meer van deze aarde,
 Ik ben een engel nu, met haren goud van tint,
 Als op het bidprentje dat ik eens koesterend bewaarde,
 In mijn gebeden boek als schoolgaand kind.

Heel ver beneden zie ik blauwe oceanen,
 En tussen blanke wolken door een witte stad,
 Met speelgoedhuisjes staand langs zon begoten lanen,
 En ranke scheepjes dobberend op het nat.

Ik ben zo licht direct ga ik nog zweven,
 Net als de zwarte vogels scherend onder mij,
 Of als de sluierwolken door de bries gedreven,
 Ik denk niet meer, ik ben alleen nog blij;
 En speel mijn schone spel vol fantasie,
 Gezeten op de berg als op God's knie.

DE TWAALF APOSTELEN

De twaalf apostelen staan in een rij,
 Hun oude hoofden statig opgeheven,

Naar de zon, bron van leven,
Diep muisgrijs valt hun groffe pij.

Als rinkelende rozenkransen groeten
Zilveren watervallen zacht hun kleed,
En bloemen als een offer tegen leed,
Groeien in massa's aan hun oude voeten.

Een eenzame klimmer maakt een bedevaart
Naar de natuur en lijkt na korte tijd,
Een kleine mier op 't heilige habijt,
Als hij vermoeid naar d'hooge toppen staart,
En naar de stilte luisterd en de wind,
Terwijl hij langzaam aan zichzelf hervindt.

DE BLOEMENMARKT

Een regenboog kapot gevallen op de stad,
Heeft heel de straat met kleurenpracht bespat,
Waar tussen drukke donkere mensen,
Mij dringend vragen naar mijn wensen.

Protea's Aronskelken, bonte Rozen,
Waarop nog fonkelende druppels douw,
Verdringen zich mijn oogen te liefkozen,
En wonden aangeprezen door een oude vrouw.

Tussen kapot getrapte schoonheid op de grond,
En de gedeukte natte grijze teilen,
Kruipen wat vuile kleine kinderen rond,
Terwijl hun moeders zich naar klanten ijlen,
En uit de hemel gooit de zon met plenzen,
Z'n liefde op de bloemen en de mensen.

MARKT OP DE PARADE

Avocado's met schillen als groen satijn,
En druiventrossen ontsnapt aan de wijn,
Bananen, guava's en diep groene vijgen,
Citroenen nog vast geklemd aan hun twijgen,

Blozende appelen en blonde noten,
Paarse aubergines en donkere krotten,
Ananassen met mat groene pluimen,
Abrikozen, tomaten en gele pruimen,

Fluwelen perziken met liefkozende wangen,
Sinaasappelen in netten gevangen,
Geconfijte vruchten in cellophaan,
Peren met nog wat blaadjes eraan,
Een hoorn van overvloed plomp omgevallen,
Over wat oude gammele houten stallen.

WILLY SPILLEBEEN

LICHT

Ik zag een vrouw zonder gezicht.
Haar lichaam vloeide mijn wereld binnen.
Zij scheidde het water in duister en licht.
Ik zag in haar beginnen
een wonderlijk leven: zij werd een mens
mijn moeder mijn vrouw in een vroeger leven.
Ik wou haar volgen voorbij de grens.
Toen schoof ze in een grillig en teder
spel van lichtvingers vlakken tesaam.
En zij vervluchtigde tot een Teken.
Binnen de kamer achter mijn raam
kwam het licht openbreken.

HET DENKEN

Het denken tast als oude handen
gekloofd tot openvallend zeer —
handen tasten langs de flanken
van een ledig lichaam neer —

tasten leegte. Liefde droever
dan het leven zelf, tot 't eind
blijft me bij — 't raadselig roepen
van het bloed komt nooit meer vrij.

Toch, één stem nog: geen verlangen
zelfs geen wanhoop meer,
dun van pijn blijft mij bevangen:
weldra word ik geest . . .

Het oude denken, oude handen
met de vlekken roest en vuil
stoot een wig tot in de landen
voorbij de kuil.

DAGEN

De dagen stamelen door mij heen.
Hun laatste verweer tegen de winter
is een doorschijnend grijs
het ritselend spreken
van twijgen en twijfels.

Vandaag de ziekte. Morgen de dood.
De geest vergrijs in een ijsig zwijgen.
En rinkelend zingen
en kruien de ijs-
schotsen buitengaats.

Dra word ik water, verlies ik mezelf
tussen de vingers van de aarde.
Druppelgewijze word ik verschaald
door een oneindige zon.

ELIZABETH VAN WYK

EERSTE ERKENNING

Om middernag, in die halflig van 'n straatlamp
was jou oë donkerblou toe jy na my
gedraai het en ons hande weerloos
teen emosie in mekaar gelê het.
Ek het so lank daarvoor gewag; my hart
wou nie meer luister na die hoof se raad
toe jou arms die kring om my voltooi.
Jou wese was 'n digte net oor my
om middernag, in die halflig van 'n straatlamp.

VERVULLING

Jy het jou hand na my toe uitgehou
en jou oë het my sag gedwing om jou te volg.
Ek was nie bang nie: in my was dié liefde
tot oorgawe reeds lank bereid.
Die nag was innig om ons toe jou liggaam
dringend-teer sy eis aan my gestel het.
En toe dit oggend word het jy
'n ryk beloning diep in my gelaat:
ek was 'n vrou wat trots
die litteken van jou liefde dra.

DIE LAASTE WOORD

(Dan brand in my die rooi poinsettia. — Opperman)

Nou brand die rooi poinsettia nie meer nie.
Die muur waarteen die blom so trots gebloei het
staan somber-wit en kaal.

Die blare van die rooi poinsettia
het ons met eie hande een vir een gepluk;
die plant gestroop tot in die grond
die wortel en die tak gekneus
en ooggelaat teen weer en wind.

Nou staan die wit muur kaal,
die oop, blou lug is leeg,
want die poinsettia, die rooi poinsettia,
die brand nie meer nie.

RELATIEF GESPROKE

'n Paar weke se hartseer sê jy, en dan is dit oor.
'n Paar weke se hartseer en dan is dit oor.

Daar is maar twee-en-vyftig weke in 'n jaar, jy weet
twee-en-vyftig weke om aan jou siel te vreet.

'n Paar weke se hartseer dan is dit 'n jaar.
Sê my: kan ek dan weer sorgeloos baljaar?

MOMENT

Ek wou u alles nog verduidelik:
van die onrus en my menslikheid,
maar toe het ek net stil geword
in U liefde en U god'likheid.

U wind Heer, het soos 'n asemstoot
koel oor my heengegaan
en vir een swanger oomblik
het ek geweet dat U verstaan.

WOORDELOSE AFSKEID

'n Sanger wat
sentimenteel
'n hartseer-liedjie
oor die liefde kreun.
„Bestelling asseblief,”
en die geklink van skottelgoed.
Moeë wit figure
wat tee bring
„En ek het melk bestel!”

Verganklikheid
in jou oë, oor jou hare;
'n vreemde wêreld
waaruit ek nie kan reik.
'n Grens, 'n kloof,
'n donker afgrond,
jy aan die anderkant
en ek duskant.

VIR R

Jy was soos sonlig daardie dag in my,
en toe jy lank reeds weg was al
het ek nog soos 'n kind gekoester
in jou warmte en jou hand teen my gevoel.
Die dag het weer sy gang gegaan
en die nag het op sy tyd gekom,
maar deur die dag en daardie nag
was jy in elke polsklop van my hart.

Jy het mèt my vergroei sinds daardie dag
toe jy soos sonlig warm in my was.

NUWE BOEKE

1. Hans Andersen: *Die Lelike Eendjie en ander Sprokies*. Vertaal deur Marie Opperman met illustrasies deur Wilhelm Pedersen en Lorenz Frölich. Human en Rousseau, Kaapstad 1963.
2. Dr. P. J. A. M. Buijsters: *Tussen Twee Werelenden Rhijnvis Feith als digter van „Het Graf“*. Van Gorcum, Assen 1963. Ing. f19.50, geb. f22.90.
 'n Diepgaande studie waarin aangedui word hoe Feith geleidelik ontwikkel in die rigting van „Het Graf“, en waarin 'n helder beeld geskep word van sy digterskap — 'n Betekenisvolle publikasie.
3. J. P. Coetzer: *Klaas Ratel*. 'n Verhaal oor ondeunde seuns en hulle kattekwaad. Maskew Miller, Kaapsad s.j., R1.50.
4. Valère Coopmans: *Kaarsen en bloemen*. Gedigte. Van der Donck, Maaseik 1963.
5. Ludo Frateur: *Poreus*. Gedigte. De bladen voor de poëzie, XI/2, Lier 1963.
6. Kare L. Johannessen: *Zwischen Himmel und Erde. Eine Studie über Joost van den Vondels . . .* Tjeenk Willink, Zwolle, 1964, geb. f20. „Het is de verdienste van K. L. Johannessen, dat hy in de bybelse drama's van Joost van den Vondel de(ze) samenhing tussen gemoedsbewogenheid en uitdrukkingsvorm waarneembaar maakt sonder zich oor te geeven aan romantiese willekeur by die tekstverklaring.“ Anton van Duinkerken — Voorwoord.
7. Dr. F. Lulofs, uitgegee deur: *Beatrys*. Een van die skoonste Middelnederlandse gedigte, met inleiding en teksverklaring. Tjeenk Willink, Zwolle, 1963, ing. f5.00.
8. M. I. Murray: *So onder deur die Maan*. Vyf eenakters. H.A.U.M., Kaapstad s.j., R1.70.
9. S. J. Pretorius: *Die Mummie en ander verse*. Human en Rousseau, Kaapstad 1963, R1.50.
10. Ds. M. T. R. Smit: *Die Romantiese Verhaal van die Dorpie Ugie*. 'n Kort geskiedenis van Griekwaland-Oos. Maskew Miller, Kaapstad 1964, R2.25.
11. L. Strengholt: *Vondel — Adonias of Rampzalige Kroonzucht*. Treurspel. Tjeenk Willink, Zwolle, 1963, Ing. f5.30.
12. Willy Spillebeen: *Emmanuel Looten, de Franze Vlaming*. Bladen voor de poëzie, Lier, xi/3-4, 63.
13. Prof. Dr. G. Stuiveling: *De wording van Perks „Iris“*. Tjeenk Willink, Zwolle, 1963 — 'n belangrike hulpmiddel by die bestudering van Perk.
14. C. A. Zaalberg: *Uit Hoofts Lyriek*. Bloemlesing met inleiding en aantekeninge. Tjeenk Willink, Zwolle 1963, Ing. f5.00.
15. Dr. F. L. Zwaan: *Voet-maat, rijm en reden*. Bloemlesing uit Huygens' Gedichten. Met inleiding en aantekeninge. Tjeenk Willink, Zwolle 1963, Ing. f6.00.
16. Herman Tierlinck: *The man in the Mirror*. Vertaling. Sythoff, Leiden / Heinemann, London 1963, 21s. netto.
17. Marc van Halsendoele: *De Kleine herfst*. Gedigte. Die bladen voor de poëzie, Lier, xi/5, 1963.
18. A. A. J. van Niekerk: *Die Soutryers*. Bundel kortverhale. Tafelberg-uitgewers, Kaapstad 1964, R1.50.
19. C. W. van den Watering: *Jakob Zeeus -- De Wilf in 'n Schaepevel*. Met inleiding en aantekeninge. Tjeenk Willink, Zwolle 1963, Ing. f5.40.
20. Gerard Walschap: *Marriage Ordeal*. Vertaling. Sijthoff, Leyden/Heinemann, London, 25s. netto.

BY DIE JONGERES

Bydraes vir hierdie rubriek moet gerig word aan
Dr. C. W. Hudson
3e Str. 31, Parkhurst, Johannesburg.
Lees besonderhede op keersy van inhoudsopgawe.

Ons gee hier, soos voorheen belowe, die verklaring van die gedig *Passasiers* (TvL.) deur Rina Badenhorst, weer, soos deur haarself verduidelik aangesien geen een van die jongeres hom of haar aan 'n verklaring wou waag nie, en sommige verwysinge vir my ook duister was; haar verklaring dien dan ook as 'n openbaring ten opsigte van haar *ander* gedigte wat hieronder geplaas word.

Sy skryf: „... . dis 'n sing-liedjie; hy sing maar soos ons die aand op die trein gesing het. En die mensies op die straat sing met hul oë hul eie liedjie. Ons reis elke dag saam — miskien laat my buurman/vrou 'n vonkie in my oë spring, maar dit verander nog niks, want: ‚We're strangers, that's what we are'. My geneetheid, my liefde maak niks saak nie. Elkeen het homself lief: ‚een *min* een is een -alleen'. . . . Ons passasiers tot Eendag” Verder is die „singkannetjie” die geselligheid van die aand wat herinner word, maar toe hy amper „leeg” was, breek 'n laaste randdruppel uiteen in 'n sproeireën. Die woordjie *min* beteken dan eintlik *bemin*.

Ons het hier met 'n heel oorspronklike jong talent te doen van wie nog sterk en wesenlike werk te wagte kan wees.

* * * *

Verder plaas ons van haar jongste gedigte, sonder meer, aangesien daar in die vorige uitgawe van dié blad na haar werk as besonder belowend verwys is.

RINA BADENHORST:

„DANKSEGGING VAN DIE AASVOËLS.”

Op die wysie van:

„DOOD VAN DIE BOORMAN”

In Aasvoëlland
kom hy
water
biggel

want 'n kaktusplant
leef in dié dor land.

Die wiggelstok draai

en met blydschap
soek hy naby
die son
'n
ster

. . . aasvoëls draai om die son . . .

Maar die stok
se goeie tyding
dryf die boer
diep aarde
in;

Solánk hy boerman is,
groeï geloof
koring
in
kaktusland.

Die aasvoëls wag voor die son
totdat die kaktus moet blom.

* * * *

Toe die boerman hom
op 'n rotsbank
vasboer
en
gelowig
sterf,
dank
aasvoëls
God die Vader
vir hul kaktusland
sonder water!

DIGTER EN BOER

'n Boer sonder hand
ploeg die aarde oop;
boer se hart
groeï 'n sonneblom.

Géén man-se-hand.
op die horison.

Die boer mét 'n hand
stap krom oor sy land

Géén man-se-hand,
op die horison

knak sy sonneblom.

Krom orent, deur son verblind,
ruik sy hart die noordewind . . .

Géén man-se-hand,
op die horison

knak sy sonneblom.
gryp met hart en hand
die ploegstert vas,
skaar die aarde
vrugbaar oop . . .

„Man-se-hand!
gee vándag

Man-se-hand
wórd wolk

wórd r e ë n

. vandag,
Elio, lama sabag . . .”

SKRYWER

(*wiens brood men eet . . .*)

Bedags is diep spit en hark
aan akkers nuwe grond
totdat 'n honger mond

eiers en brood
gaan koop.

Sêm die Hakkelaar
is Alleeneienaar
van Eiers en Brood.

„Jy wil eiers en brood
van my kafee koop?

Géén duister woord:
as jy vra om brood

hakkel jy eiers
soos êk om eiers en brood
hakkel . . ." Eet 'n hongerbrood

snags? Spit weer diep en hark
bedags nuwe akkers grond
totdat 'n honger mond

eiers en brood
moét k-k-koop.

KLEIN BELYDENIS

die bus in en uit rat.
My der-dagen-zat

tam gepassasier
op stop. En ry —

aan die bomery
geen vrolike lied.

Stop.
Ry.
Stopry

tot jou vingers my
der-dagen-zat
'n vrolike
lied
chopin
aan die kaal boomry.

GEBARSTE ROOI RONDE BELOEN

Slaap my kindjie slaap sag
onder die rose vannag.
Eers die armpies om my nek
en dan warmpies toegedek.

„Oom? dis my rooi, ronde beloën,
blaas hom 'n bietjie? Oom,”
so 'n rooi, ronde droom . . .”

Môre vroeg as God wil, „Mamma
hy het my gesoen
die rooi, ronde beloën

gebars!" word my
kindjie gewek?

„Mamma, Mamma?
in die roos se armpies
slaap God warmpies

toegedek . . . Mōre vroeg
is my rooi, ronde beloen
'n gebarste soen . . .”

Slaap my kindjie slaap sag
onder die rose vannag.
Die armpies om
mamma se nek

— onder God se wil
warmpies toegedek
tot: mōrevroeg vir kindjie wek.

Van CHRIS DE WET is die volgende gedig o.a. ontvang:

STAATSAMPTENAAR

Los die wil te dink.
Span die boog oor eie vesting
in Administrasie se *edel* roeping.

Afgehok, ingekrimp en weggesink
in die *lus te luier*,
te praat en nooit te weier
rustig in die kussingkloue
van rus in Staatsgeboue.

Dien die Volk en lewe.
Dien die Staat in sy strewe.
Dien Publiek lojaal
en *spaar die spier*
en leef rojaal
met Amptenaar se swier.

[Kurs. v. C.W.H.]

. . . . en die leser sal dadelik merk dat die woordkeuse nog nie daardie verrassings-element van dubbelsteentjiesgooi het nie; te veel doodgewone retoriek soos „gelaaide” dubbelsteentjies hier, die leser is nie verras deur die wyse waarop die woorde geval het nie; dus, kan die jong digter miskien C. Day Lewis se boekie *POETRY FOR YOU* lees op bl. 21 e.v.: „Words are the raw material of poetry. The method that poets use to hammer and

shape words into strong, beautiful patterns are called poetic technique." Ek wil die uitdrukking n.a.v. bg. gedig herhaal: ". . . shape words into strong, beautiful patterns . . ." as imperatief in dié stadium. Hierby kom D. Daiches (*Critical Approaches to Literature*) se vermaning op bl. 159: „But this does not mean that poetry is merely an ingenious game played with words." En verder haal hy aan wat W. H. Auden geskryf het: „Why do you want to write poetry?' If the young man answers: 'I have important things to say', then he is not a poet. If he answers: 'I like hanging around words listening to what they say,' then maybe he is going to be a poet,' „Dus, mnr. De Wet, meer wóórdbewús wees (u kan self 'n studie maak van bv. Warren en Wellek se *Theory of Literature* oor die hele saak van die rol wat die enig-juiste woord in die gedig se konstruksie speel.).

* * * *

Van M. E. BOTHA plaas ons

GLENTANA

Die gloeiing van 'n Hotno's vuur —
 die geur van gras en sand . . .
 die grasvlak van die opstalmuur
 aartappels op die land.
 'n miswolk teen die berg
 en liefde wat dof brand.

Aan bostaande versie ontbreek wat ons 'n sentrale sêding kan noem, en in die bouwyse, is die saamgebondelde hoofgedagte van die emosie: liefde en die landelike atmosfeer is nie deur die digter saamgevat en uitgedruk nie; en om daardie rede faal die hele gedig; vir so 'n jong versemaker sou die skryf van sonnette moontlik 'n goeie digoefening wees, asook 'n studie van die vormvereistes van die (moderne) gedig. Dylan Thomas het bv. oënskynlik nie-verwante motiewe in — en deurmekaar-geveg in sy gedigte, dog nooit die essensiële sin uit die oog verloor nie.

* * * *

Van NOLTE SMIT het ons

SLEUTELS

Hul klingel om die sleutelring
 terwyl hul rond-rond swaai;
 Totdat die regte een gekose:
 die slotte oop moet draai.

. . . . 'n Gediggie wat aantreklik is juis omdat die laaste spyker so netjies op die kop geslaan is, en moontlik ook omdat die draagwydte van die gekose woorde veel omvangryker is as die betekenis wat die woordeboeke daaraan sou gee. Dit verskaf genot aan die leser, want iets definitiefs is *gesê*.

* * * *

Ten slotte plaas ons van THERESE BENADÉ

EKSTASE

Ekstase, bemin my
Soen my sin
En maak my mal.
Sagte groen ekstase,
Ek het jou lief, lief.

As die sterre aan die bome hang
En jy my liefkoos in die sagte lug,
Laat ons bid en soebat,
Soek, soen en die soet sin
van een wees, onsondig.

Hierin word ook iets bepaalds *gesê*, in eenvoudige woorde, en die gediggie het 'n bepaalde mooiheid soos van sommige (vertaalde want wie ken nou Chinees?) Chinese gediggies, soos dié van:

THE WHITE PONY

Pure is the white pony,
Feeding on the young shoots in my stackyard.
Keep him hobbled, keep him bridled,
Let him stay through all mornings.
So may my lover
Here take his ease.

Pure is the white pony.
Feeding on the bean sprouts in my stackyard.
Keep him hobbled, keep him bridled,
Let him stay through all evenings.
So may my lover here have his peace.

Pure is the white pony
Who comes to me swiftly,
Like a duke, like a marquis,
Let us enjoy ourselves completely,
Let us prolong our love making,
Let us take our ease.

Pure is the white pony
Who lies in the empty valley
With a bundle of fresh hay.
He is like a piece of jade.
Oh, do not be like gold or jade.
Do not go far from my heart!

— (geskryf ± 1112 v.C.)

Na eeue wil die liefde die mens beweeg om 'n vers daaroor te skryf.

* * * *

Vir die jong digter behoort die skryf van gedigte 'n gewoonte te wees. Day Lewis skryf só daaroor: „he gets into the *habit* of writing poetry, and this habit is one of the things that distinguishes a real professional poet from the person who just writes a poem now and then for fun.” Hy noem dit: „fascinated by words — their sounds and shapes and meanings — and have them whirling about in your head all the time.” Dit herinner aan 'n keer toe Lionel Bennet wat vir Elisabeth Eybers skoolgehou het, ontdek het dat sy poësie kan skryf — eers in Engels — en toe gesê het: „She knew how to *play* with words.” Van die jong digters wat hierbo behandel is gaan dit dan by uitstek nog om die spel met woorde, soos in:

. . . tot jou vingers my

der-dagen-zat

'n vrolike

lied

chopin

aan die kaal boomry. — Wat poësie kan heet.

En waarom word hierdie spel met woorde gespeel? Is dit soos Dylan Thomas dit stel (In my craft or sullen art):

“ Not for ambition or bread
or the strut and trade of charms
On the ivory stages
But for the common wages
Of their most secret heart ”

Die *their* kan in die verband woorde wees. Tog moet die leser ook ondervind dat die digter besig is om iets van belang oor te dra, in versvorm, volgens hedendaagse standaarde. Moontlik is dit die taak van die jong digter vandag: 'n gedig kan uiters persoonlik en individualisties van aard wees, soos die van Opperman, tog is hulle onpersoonlik terselfdertyd, gemoeid met die mens se hele ruimte en tyd. 'n Mens dink in die verband aan G. S. Fraser se artikel oor Dylan Thomas, bl. 7 waar hy die

volgende stel: „Many of the best modern writers have been concerned with a kind of split in the consciousness of our time between what men suppose to be true and what they would like to believe, between what men feel is a proper course of action and what they feel is an attractive one”. Die jong digter verwoord sý gevoel en ervaring van spanning, vrees, twyfel, keuse in die een of ander denkrigting, en ander temas op sý eie wyse, maar sy medium bly deurgaans die kunstig gebruikte wóórd. En saam met Vestdijk moet mens erken: „. . . dat poëzie, zoals alles wat een geestelijke waarde verteenwoordigt, inderdaad een moeilijke zaak is”, maar dis 'n moeilikheid, sê hy wat verdwyn sodra daar *werklike* toewyding in die spel is, 'n toewyding wat *die hele mens* in beslag neem: sy sinne, sy gevoel en sy verstand

Gedruk deur Hayne and Gibson, Doornfontein, Johannesburg.

